

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

VYUŽITÍ PEDAGOGIKY ZÁŽITKU PŘI INTEGRACI OSOB
S TĚLESNÝM POSTIŽENÍM

Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Toušek

Autor práce: Petra Závišová, DiS.

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: 4.

2007

Motto:

„Nemluvme o integraci. Uskutečňujme ji.“

(občanské sdružení Užitečný život)

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Datum: 2. května 2007

podpis autora bakalářské práce

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Zdeňku Touškovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah:

ÚVOD	2
1 Vymezení pojmů	4
1.1 Postižení	4
1.1.1 Druhy postižení	5
1.1.2 Tělesné postižení	6
1.2 Handicap	7
1.3 Integrace	8
1.4 Pedagogika zážitku	8
2 Zážitková pedagogika	12
2.1 Historie zážitkové pedagogiky a zážitkových kurzů	12
2.2 Zážitková pedagogika v současnosti	13
2.3 Cíle a principy zážitkové pedagogiky	14
2.3.1 Obecné vzdělávací cíle zážitkové pedagogiky	14
2.3.2 Hlavní principy zážitkové pedagogiky	15
2.3.3 Učení se zážitkem, učení se zkušeností	16
2.4 Spektrum zážitkově pedagogických aktivit	18
2.4.1 Zážitkový kurz	18
2.4.2 Hra, program, aktivita	19
3 Integrace v zážitkové pedagogice	22
3.1 Historie a současnost integračních zážitkových kurzů a aktivit	22
3.1.1 Zahraniční kořeny	22
3.1.2 Integrační zážitkové kurzy a aktivity v České republice	23
3.1.3 Občanské sdružení Užitečný život	24
3.2 Východiska integrace osob s tělesným postižením v zážitkové pedagogice	25
3.2.1 Vliv tělesného postižení na psychiku	25
3.3 Metodická východiska, příprava a realizace integračních zážitkových kurzů	30
3.3.1 Dramaturgie zážitkového kurzu	30
3.3.2 Rozdíly při přípravě a realizaci integračního zážitkového kurzu	32
3.3.3 Přínos zážitkových kurzů pro integraci osob s tělesným postižením	35
ZÁVĚR	37
Seznam použitých zdrojů	39
Seznam zkratk	45
Seznam příloh	46
Přílohy	47
Abstrakt	55

ÚVOD

O pedagogiku zážitku (či zážitkovou pedagogiku) jsem se zajímala již od střední školy. Její metody a programy jsem využívala při práci s dětmi a mládeží.

V praxi jsem se ale s pedagogikou zážitku v pravém slova smyslu setkala až při studiu vyšší odborné školy sociální, kdy k nám přijeli instruktoři občanského sdružení Užitečný život, aby nám prezentovali své poslání, přiblížili nám svou práci a pozvali nás na různé akce, jež nabízeli. Tou největší byl téměř čtrnáctidenní zážitkový kurz Arbor Vitae. Navíc čelní instruktoři občanského sdružení Užitečný život byli zároveň i instruktory Prázdninové školy Lipnice, která položila základy zážitkové pedagogiky v České republice.

Občanské sdružení Užitečný život mne oslovilo především tím, že nenabízelo „obyčejné“ zážitkové kurzy, jaké nabízí nespočet dalších organizací, které vzešly po roce 1989 z tradice Prázdninové školy Lipnice. Občanské sdružení Užitečný život realizuje tzv. „integrační zážitkové kurzy“, tzn. kurzy přístupné jak lidem s postižením, tak bez něj. Cílem těchto kurzů je tedy vedle poznání sebe sama a svých hranic zejména poznání světa lidí s postižením, boření bariér, zaběhlých stereotypů a předsudků vůči lidem s postižením a integrace lidí s postižením mezi osoby bez postižení prostřednictvím zážitkových aktivit a programů.

Na základě zmíněné prezentace občanského sdružení Užitečný život jsem se i já zúčastnila několika integračních zážitkových kurzů a díky kurzu o kurzu, který občanské sdružení Užitečný život realizovalo pod názvem Green, jsem se stala instruktorkou Užitečného života a realizovala spolu s týmem dalších začínajících instruktorů svůj první integrační zážitkový kurz. Ač se nyní věnuji zážitkovým kurzům pod jinou organizací, jsem vděčná Užitečnému životu za to, co mne naučil nejen o zážitkové pedagogice jako takové, ale hlavně o možnostech integrace prostřednictvím zážitkových kurzů a akcí.

Na základě výše uvedených pohnutek jsem se proto rozhodla věnovat svou bakalářskou práci právě problematice využití pedagogiky zážitku při integraci osob s postižením.

Cílem této bakalářské práce je vymezení možností, které nabízí pedagogika zážitku při integraci osob s tělesným postižením, a to na základě teoretického zpracování zdrojů s důrazem na nejnovější publikace v tomto oboru, což může být bráno jako základ pro budoucí sestavení ucelené metodiky, která v této oblasti dosud chybí.

Práci jsem rozdělila do tří hlavních kapitol. První kapitola se zabývá vymezením pojmů jednak v oblasti osob se zdravotním postižením, dále v oblasti integrace a následně v oblasti pedagogiky zážitku. Druhá kapitola s názvem Pedagogika zážitku je zaměřena na historii a současnost zážitkové pedagogiky, představuje její základní cíle a principy a uvádí spektrum zážitkově pedagogických aktivit. Třetí kapitola je věnována již přímo využití pedagogiky

zážitku při integraci osob s postižením, popisuje historii integračních zážitkových kurzů a aktivit, upozorňuje na specifika integrace osob s tělesným postižením prostřednictvím zážitkové pedagogiky, zabývá se přípravou a realizací integračních zážitkových kurzů a informuje o integraci prostřednictvím zážitkových akcí a jejich vývoji v o.s. Užitečný život. Zážitková pedagogika je využívána při integraci osob se zdravotním znevýhodněním poměrně často. Jedná se ovšem o projekty, jako jsou dětské tábory či adaptační kurzy pro mládež. Občanské sdružení Užitečný život se však zaměřuje výhradně na cílovou skupinu mladých lidí ve věku od 18 let, čímž získává své jedinečné, nezaměnitelné místo, protože, dle mého pátrání, neexistuje v České republice žádná jiná organizace pořádající integrační zážitkové kurzy pro zmíněnou cílovou skupinou účastníků. I proto je o tomto sdružení tolik zmínek nejen v úvodu, ale i v celé předkládané práci.

K tématu bakalářské práce jsem volila literaturu a zdroje jednak z oblasti speciální pedagogiky a samozřejmě literaturu zaměřenou na pedagogiku zážitku. Literatura z oblasti využívání pedagogiky zážitku při integraci osob s postižením je spíše sporadická, proto jsem čerpala také z uvedených periodik a internetových stránek.

1 Vymezení pojmů

1.1 Postižení

Terminologie v oblasti zdravotního postižení je velmi různorodá. Náš právní řád nezná obecnou definici osoby se zdravotním postižením, definuje pouze některé termíny pro účely uplatnění v zaměstnání (invalidní občan, částečně invalidní občan, občan se sníženou pracovní schopností a občan se sníženou pracovní schopností s těžším zdravotním postižením, částečně / převážně / úplně bezmocný občan).¹

Osobami se zdravotním postižením jsou dle ustanovení § 67 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti² fyzické osoby, které jsou :

- orgánem sociálního zabezpečení uznány plně invalidními (jde o osoby s těžším zdravotním postižením),
- orgánem sociálního zabezpečení uznány částečně invalidními,
- rozhodnutím orgánu sociálního zabezpečení uznány zdravotně znevýhodněnými.

Jednoduchá definice postižení užívaná u nás pro účely zdravotního pojištění zní: „*Stav trvalého a závažného snížení funkční schopnosti v důsledku nemoci, úrazu nebo vrozené vady.*“³

Světová zdravotnická organizace (WHO) uvádí ve své Mezinárodní klasifikaci vad, postižení a znevýhodnění z roku 1980 následující definice:⁴

Vada (Impairment): jakákoliv ztráta nebo abnormálnost psychologické, fyziologické nebo anatomické struktury nebo funkce.

Postižení (Disability): jakékoliv omezení nebo ztráta (vyplývající z vady) schopnosti jednat a provádět činnosti způsobem nebo v mezích, které se pro lidskou bytost považují za normální.

Znevýhodnění (Handicap): nevýhoda, vyplývající pro daného jedince z jeho vady nebo postižení, která omezuje nebo znemožňuje, aby naplnil roli, která je pro tohoto jedince (s přihlédnutím k věku, pohlaví a sociálním a kulturním činitelům) normální.

¹ Srov.: VLÁDNÍ VÝBOR PRO ZDRAVOTNĚ POSTIŽENÉ OBČANY. *Národní plán pomoci zdravotně postiženým občanům* [online]. Praha: 1992 [cit. 2006-11-24]. Dostupné na: <<http://www.knihkm.cz/handy/texty/narplan92.rtf>>.

² Srov.: *Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti* [online]. Praha: 2004 [cit. 2006-11-24]. Dostupné na: <<http://www.zakonik.wz.cz/0700.htm>>.

³ Srov.: BUBENÍČKOVÁ, H. *E-Bariéry osob se zdravotním postižením* [online]. Praha: SONS, poslední aktualizace 2005 [cit. 2006-11-24]. Dostupné na: <<http://www.sons.cz/docs/e-bariery/>>.

⁴ Srov.: RENOTIÉROVÁ, M. - LUDÍKOVÁ, L. et. al. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0646-2.

Pod pojmem člověk se zdravotním postižením si řada lidí představí člověka na invalidním vozíku nebo s berlemi či holí. Jedná se však o velmi různorodou skupinu lidí s rozdílnými problémy, potřebami a zájmy. Kromě osob s tělesným, zrakovým a sluchovým postižením patří mezi osoby se zdravotním postižením také osoby s mentálním postižením a lidé vnitřně nemocní nebo s civilizačními chorobami.

1.1.1 Druhy postižení

Příčinou postižení je vada (defekt). Defekt dle psychologického slovníku⁵ znamená „poškození, poruchu, případně chybění toho, co je u normálního jedince zdravé a běžné.“ Porucha celistvosti organismu je odborně pojmenována jako defektivita.⁶

Defekty můžeme dělit na základě následujících kritérií:⁷

- z hlediska doby vzniku: vrozené a získané,
- podle charakteru: orgánové a funkční,
- podle druhu: pohybové, zrakové, sluchové, řečové, mentální postižení, poruchy chování, kombinované a sdružené vady, parciální postižení,
- podle intenzity (hloubky) defektu: lehký defekt, středně těžký defekt, těžký defekt.

Integrační zážitkové kurzy a akce navštěvují převážně lidé se zrakovým handicapem, lidé s kombinovanými vadami, ovšem v největší míře lidé s postižením tělesným (pohybovým), zejména s DMO.

⁵ HARTL, P.- HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. s. 98.

⁶ Srov.: tamtéž.

⁷ Srov.: RENOTIÉROVÁ, M.- LUDÍKOVÁ, L. et. al. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0646-2.

1.1.2 Tělesné postižení

Poruchy hybnosti je možné rozlišit do tří stupňů, a to na lehkou poruchu hybnosti, střední poruchu hybnosti a těžkou poruchu hybnosti. Z hlediska hodnocení pohyblivosti (mobility) rozlišujeme osoby s tělesným postižením na mobilní jedince, částečně mobilní jedince a imobilní jedince.⁸

M. Renotírová uvádí, že tělesná postižení jsou trvalého charakteru, omezují hybnost jedince. Příčinou může být dědičnost, nemoc nebo úraz. Dělíme je tedy na postižení vrozená, získaná po nemoci a získaná po úraze.⁹

Mezi vrozená tělesná postižení řadíme nejčastěji vrozené vady lebky, poruchy velikosti lebky, rozštěpy lebky, rtů, čelisti, patra a páteře, vrozené vady končetin a růstové odchylky (nevyvinutí končetin, tvarové odchylky končetin, zmnožení prstů, srůsty prstů aj.), centrální a periferní obrny (částečná ochrnutí - parézy či úplná ochrnutí - plégie). V neposlední řadě mezi vrozená tělesná postižení patří dětská mozková obrna (DMO), což je porucha hybnosti a vývoje hybnosti na základě ranného poškození mozku. Formy DMO se dělí na spastické (tzv. křečovitě) formy a nespastické formy a rozsah postižení je velice různorodý. Mnoho forem DMO je doprovázeno dalšími vadami a postiženími (vady řeči, zraku, popř. postižení mentální).¹⁰

Příčinou získaných tělesných postižení bývají různé deformace, nemoci či úrazy. Nejzávažnější tělesná postižení po úraze vznikají z poškození mozku a míchy, vyplývajících z různých otřesů, zlomenin obratlů a poškození periferních nervů. Následkem může být ochrnutí některé části těla.¹¹

Nejzávažnější tělesná postižení po nemoci, která předkládá M. Renotírová, jsou revmatická onemocnění, tzv. Perthesova nemoc a myopatie (progresivní svalová dystrofie).¹²

⁸ Srov.: tamtéž.

⁹ Srov.: PIPEKOVÁ, J. et. al. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-656.

¹⁰ Srov.: RENOTÍROVÁ, M.- LUDÍKOVÁ, L. et. al. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0646-2.

¹¹ Srov.: tamtéž.

¹² Srov.: tamtéž.

1.2 Handicap

Jednu z definic je možné nalézt v pedagogickém slovníku:¹³ „*Handicap je znevýhodnění jedince v důsledku jeho postižení (tělesného, mentálního, smyslového) nebo příslušnosti k určité skupině (např. etnické minoritě). Zasahuje jak vzdělávací dráhu postiženého jedince, tak jeho sociální vztahy. Míra handicapu závisí nejen na samotném postižení, ale i na podmínkách, které společnost k jeho vyrovnávání poskytuje.*“

Obdobnou definici předkládá psychologický slovník, kde je handicap popsán jako „*znevýhodnění jedince, které zamezuje nebo omezuje výkon jeho normální role; jde o sociokulturně ovlivnitelný důsledek přímo neovlivnitelného poškození nebo postižení; míra, v níž je postižený jedinec handicapován, je tedy dána tím, nakolik mu společnost vytvoří podmínky pro překonávání důsledků postižení, nakolik pomoc okolí odpovídá závažnosti poruchy: např. vozíčkář je handicapován v prostředí s množstvím bariér, zatímco v bezbariérovém prostředí sice zůstává postižený, ale v mnoha ohledech není nijak znevýhodněný, jeho handicap je zmírněn nebo odstraněn (...).*“¹⁴

Obě definice tedy uvádějí „relativnost“ handicapu v souvislosti s prostředím, v němž člověk s postižením žije a vysvětlují tak odlišnost slova „handicap“ od pojmu „postižení“, které je definováno výše. Integrace prostřednictvím zážitkové pedagogiky spočívá zejména v tom, že jsou jednoduše stírány hranice handicapu (vyrovnání šancí mezi lidmi s postižením a bez něj), popř. se lidé bez postižení v navozených situacích stávají handicapovanými oproti lidem s postižením.

¹³ PRŮCHA, J. et. al. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. s. 72.

¹⁴ HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: portál, 2004. s. 186.

1.3 Integrace

Integrace může být popsána různými způsoby. V psychologickém slovníku je definována jako „*spojení, vytvoření jednoho celku, sjednocení*“.¹⁵

I. Jirásek uvádí, že integrací rozumíme nejružnější formy sjednocení, stmelení, scelení apod. Celek vytvořený integrací, je ale podle něj vnitřně různorodý a předpokladem pevného spojení je vzájemný respekt a tolerance k odlišnostem a přístup k rozmanitostem jako jisté možnosti vlastního obohacení.¹⁶

Definici integrace formuluje na podkladu E. B. Bürliho M. Vítková¹⁷: „*Integrace je snaha poskytnout v různých formách výchovu a vzdělávání jedinci se specifickými vzdělávacími potřebami v co možná nejméně restriktivním prostředí, které optimálně odpovídá jeho skutečným potřebám.*“

Integrace patří k základním předpokladům rozvoje osobnosti a utváření kvality života osob se zdravotním a sociálním postižením. Bezprostředně souvisí s řešením problémů emancipace osob s postižením.¹⁸

V integraci prostřednictvím zážitkových kurzů a aktivit, jak jí je věnována tato práce, platí ovšem rčení, že „*integrace začíná tam, kde se o ní přestává mluvit*“¹⁹. Motto o.s. Užitečný život, které je i mottem předkládané práce, zní: „*Nemluvme o integraci, uskutečňujme ji*“.²⁰

1.4 Pedagogika zážitku

Zážitek, prožitek

K tomu, abychom mohli vymezit pojem zážitková pedagogika (pedagogika zážitku), musíme nejprve definovat slovo zážitek, respektive prožitek. Otázce sémantického rozlišení „zážitku“ a „prožitku“ věnoval I. Jirásek krátkou analýzu, na jejímž základě došel k názoru, že v současné době v českém jazyce neexistuje sémantický rozdíl mezi těmito pojmy. Diference mezi nimi není v češtině téměř vůbec vnímána, rozlišit lze tyto pojmy jen ve vztahu

¹⁵ HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. s. 232.

¹⁶ Srov.: JIRÁSEK, I. Integrace, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 4–6.

¹⁷ VÍTKOVÁ, M. et al. *Integrativní speciální pedagogika*. Brno : Paido, 1998. s. 17.

¹⁸ Srov.: JESENSKÝ, J. *Kontrapunktů integrace zdravotně postižených*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-030-0.

¹⁹ Srov.: KUDLÁČEK, M. et. al. Společně v zážitkové pedagogice: Integrace osob se zdravotním postižením prostřednictvím společných zážitků, *Gymnasion*, 2004, roč. 2., č. 2., s. 8.

²⁰ Srov.: Občanské sdružení Užitečný život [online]. Praha: Užitečný život, poslední aktualizace 01/2007 [cit. 2007-03-10]. Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz>>.

ke zkušenosti. V angličtině tyto nuance vystihnout nelze, pro oba pojmy se používá jeden výraz – experience.²¹

Ač je v současnosti více používáno slovo zážitek než prožitek, slovem prožitek lze vyjádřit aktivitu v prožívání (přítomnost) a tedy i to, co se děje na zážitkovém kurzu.²² V obecném jazykovém použití existují různé významy pojmu prožitek, například se jím rozumí vjem, který osoba správně zachytí, postřehne, vnímá, nebo který má vysokou hodnotu (pravý nebo opravdový zážitek). Pochopení pojmu pomůže etymologická analýza slova „prožít“. V něm obsažená předpona „pro-“ má kromě jiného i význam připojení, prožitou účastí bude jedinec bohatší o vnitřní statek. Navíc „prožil“ či „prožíval“ nejen tuto interní hodnotu, ale též vnímal vlastní a vnější skutečnost. Chápe-li se slovo „prožít“ tímto způsobem, pak vyplývá, že si jedinec praxí života něco přisvojil.²³

R. Hanuš definuje prožitek jako *„zkušenost, která vzniká při aktivitě, protože při prožívání jsou k zpracování vjemu zapojeny téměř všechny smysly. Vzniklá zkušenost tedy zůstává uchována v paměti. Prožitek je hlubší a daleko více intenzivní dle toho, jak je člověk otevřený.“*²⁴ Prožitek tedy není něco prchavého, ale něco, co zanechá v jedinci výraznou stopu a má trvalý význam.²⁵ Jestliže prožitek uplyne do minulosti a my se k němu vracíme, *„můžeme tento modus označit jako zážitek a teoretické postižení oboru jako „zážitkovou pedagogiku“.*²⁶

Vymezení pojmu „zážitková pedagogika“

V zařazení pedagogiky zážitku do struktury pedagogiky a v jejím definování panují značné nejasnosti. Pedagogika zážitku je český výraz, který vznikl po roce 1989. Před tímto rokem bylo to, co se míní pod pojmem pedagogika zážitku, nazýváno jako „intenzivní rekreační režim“.

Většina odborníků klade za cíl zážitkové pedagogiky využití autentického prožitku nejen přímo ve výuce, ale také v kterékoli jiné činnosti. Následně se snaží s tímto prožitkem pracovat a na základě retence, tzn. pamětního uchování, se ho snaží využívat jako zkušenosti

²¹ Srov.: JIRÁSEK, I. Vymezení pojmu zážitková pedagogika, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č.1, s. 6–15.

²² Srov.: tamtéž.

²³ Srov.: VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita – fakulta pedagogická, 1994.

²⁴ HANUŠ, R. *Zážitková pedagogika* [online]. Praha: Hnutí GO!, poslední aktualizace 2006 [cit. 2006-11-25]. Dostupné na: <<http://www.hnuti-go.cz/modules.php&op=modlaod&name=A-kdo-zp&file=index>>.

²⁵ Srov.: NEUMAN, J. *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-405-2.

²⁶ JIRÁSEK, I. Vymezení pojmu zážitková pedagogika, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č.1, s. 14.

v praxi a reálném životě. Zážitekovou pedagogiku lze v tomto případě charakterizovat jako metodu výchovy prožitkem.²⁷

Pedagogiku zážitku můžeme ale také dle Pávkové vnímat jako jednu z forem pedagogiky volného času.²⁸

V jiném pojetí je zážitková pedagogika pedagogický směr, který využívá zážitku jako prostředku výchovy a vzdělávání a v současné době se stává jedním z nejvíce rozvíjených oblastí pedagogických věd. Pedagogika zážitku si ovšem dosud v českém prostředí nevydobyła zcela samostatné místo mezi pedagogickými procesy. Pokud se o ní literatura zmiňuje, tak je to pouze zřídka. Setkáváme se ale s pojmy jako „výchova v přírodě“, „výchova prožitkem“ a nebo s názvy přejatými z anglických výrazů - „outdoor education“, „adventura education“ nebo „experiential learning“.²⁹ Terminologickými nejednotnostmi se podrobně zabývá I. Turčová³⁰ ve své disertační práci.

I. Jirásek shrnuje svoje poznatky o vymezení pojmu zážitková pedagogika do následující definice, která vystihuje to, co se pod označením zážitková pedagogika skrývá a na co se zaměřuje:³¹ *„Pod označením „zážitková pedagogika“ (...) budeme rozumět teoretické postihu a analýzu takových výchovných procesů, které pracují navozováním, rozbořem a reflexí prožitkových událostí za účelem získání zkušeností přenositelných do dalšího života. Cíle takových výchovných procesů mohou být vytyčovány a dosahovány v různorodém prostředí (školním i mimoškolním, přírodním i kulturním), v rozmanitých sociálních skupinách (...) a naplňovány nejrůznějšími prostředky (hrami všech typů, modelovými situacemi, tvořivostními a dramatickými dílnami, besedami a diskusemi, fyzicky i psychicky náročnými výzvnovými situacemi, sebepoznávacími i k týmové spolupráci směřujícími aktivitami) (...).“*

Uvedení autoři se shodují, že lze pedagogiku zážitku charakterizovat jako celistvé, úplné zapojení člověka do určitých činností, při kterých jeho iniciativa, tvořivost, zanícení a bezprostřednost odhalují nové možnosti fyzických a psychických stránek jedince. Odhalují se doposud nepoznané nebo ne zcela vnímané předpoklady člověka pro kontakt s druhými i s přírodním a sociálním prostředím. Schopnost empatie, prožitku, prožívání, prožití, v nás objevuje neznámé prostory.

²⁷ Srov.: tamtéž.

²⁸ Srov.: PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2001.

²⁹ Srov.: JIRÁSEK, I. Vymezení pojmu zážitková pedagogika, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č.1, s. 6–15.

³⁰ Srov.: TURČOVÁ, I. *Diverzita české a anglické terminologie výchovných přístupů a směrů využívajících přírodu jako edukační prostředí* (dizertační práce) [online]. Praha: Karlova univerzita, 2005 [cit. 2007-03-02]. Dostupné na: <http://www.ftvs.cuni.cz/doktorske_sk/obhaj/Turcova.doc>.

³¹ JIRÁSEK, I. Vymezení pojmu zážitková pedagogika, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č.1, s. 15.

Zážitkový kurz

Zážitkový kurz je možné vnímat jako nástroj pedagogiky zážitku, který nám umožňuje aplikovat techniky a metody pedagogiky zážitku. Je proto důležité podívat se také na definování hranic a možností zážitkového kurzu o což se pokouší J. Sýkora:³² *„Zážitkový kurz bez ohledu na svou délku a zaměření pracuje s prožitkem jako prostředkem k ovlivňování klienta. Směr tohoto ovlivňování určuje cíl, se kterým kurz pořádáme. Práce organizátorů spočívá v záměrném vytváření situací, v nichž předpokládáme intenzivní prožívání, a následné pedagogické práci s těmito prožitky.“*

³² SÝKORA, J. *Zážitkové kurzy jako nástroj pedagoga volného času*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. s 5.

2 Zážitková pedagogika

2.1 Historie zážitkové pedagogiky a zážitkových kurzů

Filozofické kořeny zážitkové pedagogiky lze nalézt již v Antice, kdy se jednalo o všestranný rozvoj směřující k harmonii osobnosti.³³ Důležitým obdobím bylo osvícenství a představitel J. J. Rousseau se svým požadavkem správné výchovy v románu *Emil aneb o výchově*. Filosofická východiska lze nalézt též u myslitelů jako K. Jaspers, J. P. Sartre či F. Nietzsche. Pedagogický základ nacházíme u H. Pestalozziho a zejména u K. Hahna.³⁴

Kurt Hahn (1886-1974), německý pedagog, byl zakladatelem školy Salem a především zakladatelem první zážitkové letní školy - Outward Bound School, která je synonymem pro zážitkové, výchovné a vzdělávací programy v přírodě. Založil svou práci na dvou myšlenkách - „*člověk dokáže víc, než si myslí*“ a „*jen málokdo si uvědomuje, čeho všeho je možné dosáhnout prostřednictvím týmové spolupráce*“.³⁵ Dospívajícím nabídl výchovu pomocí dobrodružných výprav, her, u kterých bylo nutno spolupracovat, a dobrovolnou službou potřebným. Jak uvádí M. Vážanský v publikaci *Volný čas a pedagogika zážitku*, „*pro Hahna člověk ve své celistvosti představoval pedagogický úkol, jehož nejvyšším cílem byla výchova a vzdělání charakteru*“.³⁶

Kurt Hahn pozoroval úpadek individuální a společenský, jež nazýval nemocí. Příznaky nemoci charakterizoval jako nedostatek lidské účasti, slitování a připravenosti pomoci, nedostatek svědomitosti, starostlivosti a péče, úpadek tělesné zdatnosti, nedostatek iniciativy a bezprostřednosti. Proti těmto nemocem předkládal následující metody zážitkové terapie, která se stala i základem terapie dobrodružné, z níž vycházejí z části i integrační zážitkové kurzy:³⁷

- služba bližnímu,
- tělesná příprava,
- expedice,
- jedno nebo vícedenní „projekt“.

³³ Srov.: JIRÁSEK, I. Vymezení pojmu zážitková pedagogika, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č.1, s. 6–15.

³⁴ Srov.: VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita – fakulta pedagogická, 1994.

³⁵ Srov.: SVATOŠ, V. - LEBEDA, P. Outward Bound international, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 1, s. 47–49.

³⁶ VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita – fakulta pedagogická, 1994. s. 43.

³⁷ Srov.: tamtéž.

Hahnovy projekty jsou dnes realizovány jako zážitkové kurzy, jež využívají fenoménu hry jako prostředku cíleného prožitku.

Organizace Outward Bound je v oblasti zážitkové pedagogiky bezesporu největší na světě a školy Outward Bound najdeme ve 30 zemích na všech pěti obydlených kontinentech. Počet absolventů kurzu dosahuje 173 tisíc za rok. Z myšlenek Kurta Hahna tak vzniklo celosvětové hnutí.³⁸

2.2 Zážitková pedagogika v současnosti

Zážitková pedagogika je v současné době velkým tématem, s jejími prvky se můžeme setkat v mnoha oblastech. Zážitkové kurzy a akce pořádá nespočet sdružení a organizací a nejsou to už jen zážitkové kurzy pro dospělé či tábory pro děti, ale jsou to i manažerské kurzy apod.

V zahraničí navázaly na učení Outward Bound další organizace, vznikly různé asociace a instituty, např. Association for Experiential Education nebo Institut für Erlebnispädagogik, Wilderness Medical Associates z jejíž metodiky nyní vycházejí kurzy Prázdninové školy Lipnice.

V České republice vznikla nezávisle na zahraničním vývoji v roce 1977 Prázdninová škola Lipnice (PŠL), která fungovala pod tehdejšími Socialistickým svazem mládeže (SSM) a navázala na skautskou výchovu v přírodě (Skautská organizace vznikla u nás v roce 1912, ale po roce 1948 byla zakázána). Z toho vyplývá, že PŠL používala a používá zcela rozdílné metody, než je tomu u organizací zahraničních. Od roku 1987 ji řídil PhDr. Allan Gintel, CSc. V roce 1990 se PŠL osamostatnila, získala statut nestátní neziskové organizace (občanské sdružení) a dalších 10 let ji vedl Ing. Ota Holec. Od roku 1991 je PŠL členem Outward Bound a od roku 1993 vzniká při PŠL komerční organizace Outward Bound - Česká cesta, s.r.o., která se zabývá „outdoor management trainingem“ (do něhož patří i tzv. teambuildingy). Od roku 2000 realizuje PŠL kurzy i pro zahraniční zákazníky.³⁹ Historii a současnosti PŠL je věnováno sedmé číslo časopisu pro zážitkovou pedagogiku – *Gymnasion*.

³⁸ Srov.: SVATOŠ, V. - LEBEDA, P. Outward Bound international, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 1, s. 47–49.

³⁹ Srov.: Životopis PŠL [online]. Praha: Prázdninová škola Lipnice, poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-04-08]. Dostupné na: <<http://www.psl.cz/psl/zivotopis.aspx>>.

Instruktoři Brno jsou na rozdíl od PŠL volným sdružením instruktorů, kteří ve svém počátku vycházeli také ze SSM a PŠL. Za pomoci PŠL pořádali dokonce tzv. IS kurzy. Název Instruktoři Brno se ujal až v roce 1995. Instruktoři Brno pořádají různé akce a kurzy otevřené pro veřejnost a jejich členská základna se stále rozrůstá.⁴⁰

Na kořeny PŠL navázalo mnoho dalších organizací. Takovou organizací je např. Hnutí GO!, které vzniklo v roce 1997, jehož koordinátorem se stal Mgr. Radek Hanuš. Hnutí GO! je také nazýváno experimentálním centrem zážitkové pedagogiky pro školy, protože kurzy a akce jsou určeny především pro základní a střední školy a pedagogy.⁴¹ Řada dalších organizací a sdružení, které v České republice a v zahraničí patří k nejnámějším na poli zážitkové pedagogiky a outdoor trainingu, je uvedena v příloze (Příloha I).

Také tradici zážitkových kurzů v občanském sdružení Užitečný život, založili v roce 1998 bývalí elévové, instruktoři a účastníci kurzů PŠL.⁴²

2.3 Cíle a principy zážitkové pedagogiky

2.3.1 Obecné vzdělávací cíle zážitkové pedagogiky

Pedagogika zážitku se snaží vyvolat potřebu sebereflexe a následného seberozvoje, zdokonalování spolupráce, podporuje rozvoj osobnosti prostřednictvím vybraných činností a modelových situací, při nichž je účastník nucen překonat různé překážky stírající domnělou hranici jeho možností, umožňovat důkladnější sebepoznání, podporovat realistický pohled na vlastní možnosti, zvyšovat sebevědomí a důvěru v ostatní, přispět k vytvoření pozitivních a pevných mezilidských vztahů, podnítit rozvoj tvořivosti, aj. Dílčí cíle jsou pak odvislé dle cílů jednotlivých organizací, které zážitkovou pedagogiku využívají.⁴³

⁴⁰ Srov.: Historie IS Brno [online]. Brno: Instruktoři Brno, poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-04-08].

Dostupné na: <<http://www.insruktori.cz/?action=static&id=2>>.

⁴¹ Srov.: HANUŠ, R. Probudit se a jít – Hnutí GO!, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 1, s. 55–61.

⁴² Srov.: DOHNALOVÁ, K. *Gymnasion Live*, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 1, s. 51–54.

⁴³ Srov.: BŘICHÁČEK, V. *Úvod ke společnému uvažování o nápravě věcí lidských prostřednictvím výchovy*. In. HOLEC, O. et. al. *Instruktorův slabikář*. Praha: PŠL, 1994.

Cílem pedagogiky zážitku je vyzkoušet pohotovost či připravenost k aktivním zážitkům, které nejsou jen určitým prožitím volného času.⁴⁴ Pedagogika zážitku si klade za cíl usměrňovat lidi tak, aby je přivedla k setkání s vnější skutečností. Tedy jde o upevnění zdravého postoje k sobě samému a ke světu. Přitom toto učení probíhá na základě vlastního intenzivního prožitku, protože učení přímou zkušeností je pochopitelně nejúčinnější. Nejde o získávání informací, jako spíše o zkušenost porovnání obvyklých životních vzorců s nějakou jejich alternativou. Tím pedagogika zážitku nabízí možnost přehodnocení svých postojů.⁴⁵

2.3.2 Hlavní principy zážitkové pedagogiky

„Řekni mi a já zapomenu. Ukaž mi a já si možná zapamatuji. Zapoj mě a já pochopím.“ Tato myšlenka od Konfucia velmi přesně vystihuje základní princip zážitkové pedagogiky. Nejlépe si zapamatujeme věci, které si zažijeme a které si máme šanci vyzkoušet, „osahat“. *„Základním principem zážitkové pedagogiky je ve všech případech využití reálného prožitku k výchově a vzdělávání. To, v čem se jednotlivé přístupy a projevy zážitkové pedagogiky liší, je způsob navození a zpracování zážitku. Hledání nejvhodnějších způsobů se pak odvíjí především od toho, pro koho a k jakým pedagogickým cílům je program určen.“*⁴⁶

Dílčí principy zážitkové pedagogiky formuluje M. Vážanský:⁴⁷

1. Pedagogika zážitku je možnost získávat v bezpodnělném prostředí bezprostřední zkušenosti zahrnující emocionální i racionální aspekty a aktivní volnost v jednání.
V současné době se trávení volného času redukuje převážně na pasivní přijímání zážitků, či informací. Ať už jde o čtení, sledování televize a nebo třeba o cestování s klasickou cestovní kanceláří. Ostatně i u tradičního sportu jde o kvalitu výkonu a ne o vlastní zážitek či zkušenost. Zde se právě pedagogika zážitku snaží vytvořit alternativu, vedoucí k celostnímu vnímání světa.
2. Zkušenosti nejsou odtržené od reality.

⁴⁴ Srov.: VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita – fakulta pedagogická, 1994.

⁴⁵ Srov.: BŘICHÁČEK, V. *Úvod ke společnému uvažování o nápravě věcí lidských prostřednictvím výchovy*. In. HOLEC, O. et. al. *Instruktorský slabikář*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 1994.

⁴⁶ SVOZILOVÁ, P. Možnosti tu jsou, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č.1, s. 24.

⁴⁷ Srov.: VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita – fakulta pedagogická, 1994.

U každé výchovné snahy je potřeba, aby získané zkušenosti měly přímý vztah k životu. Informace odtržené od reality jsou pochopitelně k nepotřebě, byť by byly sebezajímavější.

3. Zkušenosti mají vážný charakter, požadavky kladené na jedince jsou skutečné, situace vyžadují rozhodnutí a bezprostřední jednání.

Aby zkušenost byla provázaná se skutečností, musí být i zážitek pravý. Hra „na jako“ vede možná k zajímavým poznatkům, ale ty pak jsou v konkrétní životní situaci málo využitelné. Tedy stojím-li před nějakým reálným problémem, zážitek z nějaké příliš nahrané situace je téměř nepoužitelný, protože vím, že to nebylo „doopravdy“. Jinak řečeno, příliš simulovaný zážitek neumožňuje pozdější transfer zkušeností.

Princip zážitkové pedagogiky spočívá v záměrném navození procesů, postupů, či určitých prostředí s různě nastavenými situacemi, do kterého je postaven jedinec, nebo skupina. To má člověku umožnit vlastním, bezprostředním „prožitím“ získat zkušenosti, odhalit nové oblasti, či dosáhnout uvědomění. Posléze vybízí k introspektivnímu zkoumání vlastních pocitů, postojů, zkušeností a možností poučení. Nakonec dochází k učení se zážitkem.

2.3.3 Učení se zážitkem, učení se zkušeností

U zážitkově pedagogických aktivit se uplatňuje kromě jiného tzv. Kolbův cyklus učení. Teorie uvádějí, že člověk si díky zkušenosti zapamatovává nové poznatky až z 80 %, oproti asi 20 % účinku běžné přednášky.⁴⁸

Jednotlivé fáze Kolbova cyklu (viz obr. 1):⁴⁹

1. Konkrétní zkušenost.
Skupině předkládáme aktivitu, úkol, jehož řešení vyžaduje týmovou spolupráci, efektivní komunikaci, jednání v náročné situaci, projevení vůdčích schopností apod.
2. Ohlédnutí (nebo také Review).
Sdílení pocitů, nálad, emocí, rekapitulace proběhlé aktivity.

⁴⁸ Srov.: Outward Bound - Česká cesta. *Kolbův cyklus učení* [online]. Praha: Outward Bound – Česká cesta, poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-01-14]. Dostupné na: <<http://www.ceskacesta.cz/stranka.py?ids=STR000000000000034>>.

⁴⁹ Srov.: tamtéž.

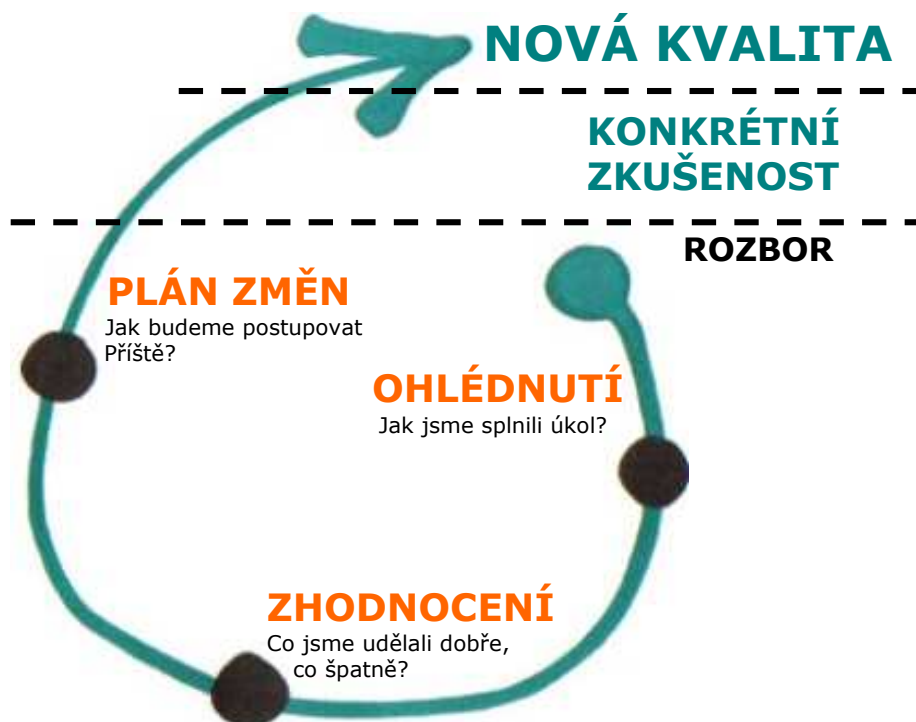
3. Zhodnocení.

Zhodnocení, rozbor a zobecnění situací a prožitků spojených s proběhlou aktivitou, pojmenování fungujících principů i chyb v řešení.

4. Plán změn.

Plánování změn v zaběhlém postupu, s cílem dosažení efektivnějšího jednání. Plán změn je vhodné zaznamenávat, např. v přehledných bodech.

Obr.1: Kolbův cyklus učení

Prvky procesu zkušenostního učení popsal také M. A. Gass:⁵⁰

1. Žák je v učení spíše účastníkem než divákem.
2. Učební aktivity vyžadují osobní motivaci ve formě energie, zapojení a zodpovědnosti.
3. Učební aktivita je reálná a smysluplná ve smyslu přirozených důsledků pro žáka.
4. Reflexe je základním prvkem procesu učení.
5. Učení musí mít význam aktuální i budoucí jak pro žáka, tak pro společnost, jejímž je členem.

⁵⁰ Srov.: GASS, M. A.: Foundations of Adventure Therapy. In. GASS, M. A. et. al., *Adventure Therapy: Therapeutic Applications of Adventure Programming*. Kendal:Hunt, 1993. ISBN 978-0787201876.

2.4 Spektrum zážitkově pedagogických aktivit

Jako zážitkově pedagogické aktivity jsou označovány takové aktivity, které nabízí přímé zkušenosti a prožívání. Šíře spektra těchto aktivit je od krátkodobých jednodenních či víkendových akcí až po dlouhotrvající intenzivní kurzy vzdálené od všedního dne. Patří k nim např. plavba na divoké vodě, prázdniny na koních, různé formy putování, outdoorové zimní sporty, vysokohorská turistika, horolezectví, orientační běh, zážitkové dětské tábory apod.⁵¹

Jak uvádí M. Vážanský, zážitkově pedagogické aktivity mají charakteristické znaky, které lze dokonale poznat až v případě realizace. Nejvíce se pedagogika zážitku vztahuje k aktivitám při pobytu v přírodě.⁵²

2.4.1 Zážitkový kurz

Co máme chápat pod slovy „zážitkový kurz“, která si přečteme na vyvěšeném letáku, bývá někdy pro mnohé záhadou. Často také bývá i pro samotné organizátory obtížné popsat, co na zážitkovém kurzu můžeme zažít, co nám taková akce nabídne. Tento problém popisuje velice výstižně J. Klimeš ve svém článku „Co je to zážitkový kurz“.⁵³

„Možná znáte ten pocit - právě jste se probudili, zdál se vám sen, chtěli byste ho vyprávět tomu či té, co leží vedle. Začnete hovořit, posloucháte svá vlastní slova, zní vám samotným cize a je vám jasné, že ten druhý může mít jen velmi mlhavou a zavádějící představu o tom, co se vám vlastně zdálo. Tak chvíli tápete a pak toho raději necháte, protože některé zážitky prostě nejde popsat slovy.“

Zážitkový kurz nabízí možnosti pro zařazení zážitkově pedagogických aktivit do určitého rámce daného dramaturgií, metodikou a organizací. Zážitkové kurzy mohou být různě zaměřené. Jejich hlavní náplní je například zvyšování sebedůvěry, sebevědomí, jiné si kladou za cíl zvýšit pocit zodpovědnosti za skupinu, utužit kolektiv, prohloubit schopnosti spolupráce ve skupině, schopnosti vyrovnat se se zátěžovou situací či „naučit“ účastníky řešit kreativně náročné problémové úkoly, navodit změnu v chování, v postojích, v mezilidských vztazích

⁵¹ Srov.: VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita – fakulta pedagogická, 1994.

⁵² Srov.: VÁŽANSKÝ, M. - SMÉKAL, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995.

⁵³ KLIMEŠ, J. *Co je to zážitkový kurz?* [online]. Praha: Užitečný život, poslední aktualizace 2004 [cit. 2007-01-14].

Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz/zahrada/index.htm>>.

a v pohledu na sebe i na svět. Jde o pozitivní zásahy do vnitřního světa všech účastníků a zároveň o realizaci řady možností, které jsou člověku dány, ale z nichž si mnohé neuvědomuje.⁵⁴

Kurz má zpravidla jednotné téma, kterému se podrobuje výběr her, aktivit a programů, jež vyplňují dny od rána do noci. Hlavní myšlenka zážitkového kurzu mívá často obecně lidskou platnost, je vyňatá z lidského života a vystavena „na výsluní“.⁵⁵

2.4.2 Hra, program, aktivita

Bránu do tématu hry na zážitkových kurzech nám otevře citát Fridricha Schillera: „*Člověk si hraje jen tam, kde je v plném slova smyslu člověkem, a plnohodnotným člověkem je jen tam, kde si hraje.*“⁵⁶

Hra (program, aktivita) je základní jednotkou zážitkového kurzu, proto jí nyní budeme věnovat větší pozornost.

Jednoznačně vymezit hru (aktivitu, program) je obtížné, a proto dosud neexistuje univerzálně platná definice. Např. J. Němec definuje hru jako „*činnost, která má smysl sama o sobě, nebo její smysl stojí mimo vlastní hru, a pak se stává prostředkem k dosažení jiných cílů.*“⁵⁷ Hru na zážitkovém kurzu v návaznosti na uvedené cíle zážitkové pedagogiky je tedy možné vnímat právě jako prostředek k dosahování jiných cílů.⁵⁸

Hra je zdrojem radosti. Ve hře se odráží složky duševního života (rozum, city, fantazie). Myšlení se mísí s fantazií a skutečnými fakty, takže mnohdy vznikají jedinečné modelové skutečnosti, z nichž každý je originální. Zároveň hra rozvíjí principy volby, a tím se rozvíjí lidská osobnost. Hra přináší možnost nahlédnout do věcí a časů pro nás zapomenutých a ztracených a nebo prožít něco málo z budoucnosti.⁵⁹ Hra nabízí možnost hrát skutečné role, prožívat rozmanité situace a vztahy ve skutečném prostředí, ale i snít barevné sny, vítězit i prohrávat. Při hře poznává člověk sebe sama a objevuje ostatní.⁶⁰

⁵⁴ Srov.: HOLEC, O. et al. *Instruktorský slabikář*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 1994.

⁵⁵ Srov.: KLIMEŠ, J. *Co je to zážitkový kurz?* [online]. Praha: Užitečný život, poslední aktualizace 2004 [cit. 2007-01-14]. Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz/arbor-vitae/cojezk.html>>.

⁵⁶ Zahradra pro radost – Permakultura [online]. Brno: Zahradra pro radost, poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-03-14]. Dostupné na: <<http://www.zahradaproradost.cz/perma/deti.htm>>.

⁵⁷ NĚMEC, J. et al. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 2002. s. 87.

⁵⁸ Srov.: SÝKORA, J. *Zážitkové kurzy jako nástroj pedagoga volného času*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-380-8.

⁵⁹ Srov.: ZAPLETAL, M. et al. *Zlatý fond her*. Praha: Mladá Fronta, 1990. ISBN 80-204-0120-2.

⁶⁰ Srov.: HRKAL, J. - HANUŠ, H. *Zlatý fond her II*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-660-8.

Člověk je ve hře na zážitkovém kurzu postaven před určitý problém, ke kterému musí zaujmout nějaký postoj. Ať už výzvu přijme či ne, je vždy konfrontován se skupinou, která mu dává zpětnou vazbu. Můžeme si tak uvědomit své reakce ve vyhocených situacích, poznat více sami sebe a své možnosti.⁶¹

Hra je postavena na jasných principech, pravidlech, je uvedena motivací, má atmosféru, spád a je cílena na prožitek hrou vyvolaný.⁶²

Dle J. Hrkala má hra v zážitkové pedagogice několik fází.⁶³

- příprava, materiální zajištění,
- motivace (motivační scénka, nebo v rámci tzv. celostní motivace ...),
- vysvětlení pravidel,
- rozdělení družstev (pokud je to nutné),
- samotný průběh hry,
- vyhodnocení, závěr,
- reflexe, review.

Hry mají rozmanitý charakter a rozdílné zaměření, prověřují vůli, odvahu, zdatnost, sociální zralost a jiné, pro život potřebné vlastnosti, schopnosti a dovednosti. Dělení her můžeme nalézt v různých publikacích v rozdílných provedeních. Hry se dělí např. podle výchovného cíle, délky, zařazení, fyzické a psychické náročnosti, období, denní doby aj. Zajímavé je dělení her podle druhů zážitků - Agon – zápas, závod, Alea – hry založené na náhodě a štěstí, Illinx – činnosti, které mění vnímání, Mimikry – hry umožňující nám stát se někým jiným.⁶⁴

⁶¹ Srov.: HANUŠ, R. *Zážitková pedagogika* [online], Praha: Hnutí GO!, poslední aktualizace 2004 [cit. 2007-01-14].

Dostupné na: <http://www.hnuti-go.cz/modules.php?op=modload&name=A-kdo_zp&file=index>.

⁶² Srov.: HRKAL, J. - HANUŠ, H. *Zlatý fond her II*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-660-8.

⁶³ Srov.: tamtéž.

⁶⁴ Srov.: NEUMAN, J. *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-405-2.

J. Neuman dělí hry dle funkce, kterou hrají v programu celého kurzu na:⁶⁵

- seznamovací, zahřívací a kontaktní hry (Ice-break aktivity),
- hrátky a zábavná soutěžení (Worm-up aktivity, aktivity na zahřátí),
- hry zaměřené na důvěru, iniciativní a týmové hry (aktivity na vytvoření vztahu k týmu, dynamics, Team Spirit),
- hry na rozvoj komunikace a spolupráce (Problem Solving, aktivity s řešením problémového zadání),
- závěrečné hry a rituály (aktivity na rekapitulaci kurzu), hry pro reflexi a závěrečné hodnocení.

Při uvedení hry je důležité se zamyslet nad jejím umístěním v programu kurzu – zda je hra opravdu na svém místě. Dramaturgii se budeme věnovat konkrétněji v kapitole věnované uvádění her na integračním zážitkovém kurzu.⁶⁶

⁶⁵ Srov.: tamtéž.

⁶⁶ Srov.: SÝKORA, J. *Zážitkové kurzy jako nástroj pedagoga volného času*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-380-8.

3 Integrace v zážitkové pedagogice

3.1 Historie a současnost integračních zážitkových kurzů a aktivit

3.1.1 Zahraniční kořeny

Jak již bylo řečeno výše, historie zážitkové pedagogiky a zážitkových kurzů se vyvíjí spolu se jménem Kurt Hahn, který bývá označován za „otce zážitkové pedagogiky“ a hnutím Outward Bound. V roce 1960 rozšířilo hnutí Outward Bound své kurzy také pro delikventní mládež. Od této doby se začaly rozvíjet i programy pro osoby s postižením. Pro tento druh zážitkových aktivit bývá volen název „dobrodružná terapie“. Pojem terapie je přitom spojován i s dalšími činnostmi, jež bychom mohli řadit do zážitkové pedagogiky (prožitková terapie, terapeutické aktivity v přírodě...). Nejednotnost ve vymezení pojmů je tedy patrná i v této oblasti zážitkové pedagogiky.⁶⁷

V zahraničí také vzniklo několik organizací (National Therapeutic Recreation Society, American Therapeutic Recreation Society a International Federation of Adapted Physical Activities), které se zabývají oblastí nazývanou „terapeutická rekreace“ a „aplikované pohybové aktivity“.⁶⁸ Padesátá a šedesátá léta 20. století byla ve znamení hledání náplně a metodiky zmíněných pojmů. Koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let 20. století byly sepsány také standardy pro služby v oblasti terapeutické rekreace a byl vytvořen akreditační program certifikací v této oblasti. Samozřejmě obdobných organizací vzniklo od té doby mnoho a existují i mnohé asociace, které tyto organizace sdružují. Hluběji se touto tematikou zabývat nebudeme, vyjasníme si pouze zmíněné dva pojmy.

Terapeutická rekreace *„napomáhá prostřednictvím výchovy a rekreace osobám se zdravotním oslabením či postižením rozvíjet se a využívat volného času způsoby, které zlepšují jejich zdravotní stav, funkční dovednosti, nezávislost a kvalitu života.“*⁶⁹

Aplikované pohybové aktivity jsou *„systémem výchovy a vzdělávání, tréninku a povzbuzování, který je naplňován kvalifikovanými odborníky. Cílem tohoto snažení je*

⁶⁷ Srov.: *Adventure Education for People Who Have Disabilities: A Critical Review* [online]. poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-03-05]. Dostupné na: <http://www.indiana.edu/~outdoor/bponline/bp1988/bp88suga.doc>.

⁶⁸ Srov.: KUDLÁČEK, M. Zahraniční organizace v oblasti terapeutické rekreace a aplikovaných pohybových aktivit. *Gymnasion*, 2004, roč. 1. č. 2, s. 68–70.

⁶⁹ Tamtéž. s. 69.

zlepšení dosahování cílů v oblasti pohybových aktivit u jedinců různého věku, kteří mají určitá pohybová či společenská omezení.“⁷⁰

Mnoho programů zahraničních organizací (a samozřejmě i střešní organizace Outward Bound) má za cíl integrovat osoby s postižením a bez něj. Je prokázáno, že zážitkové programy rozvíjí sebedůvěru a sebepoznání, protože programy zahrnují aktivity, které nejsou soutěživé a lidé mají možnosti poznat své vlastní možnosti, hranice. Výzkum v této oblasti je ale značně roztráštěný, je sporadický a je nekoordinovaný, proto je obtížné dohledat konkrétní výsledky snažení v oblasti integrace prostřednictvím zážitkové pedagogiky v zahraničí.⁷¹

3.1.2 Integrační zážitkové kurzy a aktivity v České republice

V České republice se o integraci osob s postižením začalo mluvit až po roce 1989. O integraci v rámci zážitkové pedagogiky začal poprvé uvažovat v roce 1992 Milan Hanuš. Na instruktorském kurzu Prázdninové školy Lipnice (PŠL) vznikl první integrační kurz jako cvičný projekt, který zrealizoval v roce 1994 Zdeněk Beneš. Kurz dostal název Mosty a opakoval se ještě v roce 1995 a 1996. Kurz nabízel nejen klasické prožitky, ale také ojedinělý zážitek plynoucí z překonání psychických zábran mezi lidmi s postižením a lidmi bez něj. Dalším projektem na poli integrace prostřednictvím zážitkové pedagogiky byl projekt Seminárium (1996), jehož cílem bylo podělit se o zkušenosti z integrace také s pedagogickými a výchovnými pracovníky. V roce 1997 a 1998 byly integrační kurzy otevřeny nejen lidem s tělesným postižením, ale i s jinými druhy postižení, a zároveň cizincům a starším lidem, což bylo vnímáno jako velký pokrok. Poslední integrační kurz pod PŠL s názvem Fénix se konal v roce 1999 a byl plnohodnotným zážitkovým kurzem.⁷²

V roce 1998 proběhl první integrační zážitkový kurz pod o.s. Užitečný život s názvem Arbor Vitae. Iniciátorkou kurzu byla Eva Reitmayerová, která měla spolu s Lukášem Krumpem a Janem Krejsou zkušenosti z přípravy kurzů pod PŠL. O.s. Užitečný život do svých kurzů přidalo své zkušenosti z dlouholeté práce s lidmi s postižením a vytvořilo tak

⁷⁰ Tamtéž. s. 70.

⁷¹ Srov.: *Adventure Education for People Who Have Disabilities: A Critical Review* [online]. Poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-03-05]. Dostupné na: <http://www.indiana.edu/~outdoor/bponline/bp1988/bp88suga.doc>.

⁷² Srov.: KRUMP, L. Pár slov o historii „integračních kurzů“ v Prázdninové škole Lipnice a v Užitečném životě. *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 73–75.

vlastní metodiku, ze které budeme čerpat v dalších podkapitolách. V roce 2002 proběhl první zimní integrační zážitkový kurz s názvem Zimní had.⁷³

Na poli integrace prostřednictvím zážitkové pedagogiky ovšem nalezneme i další organizace, které se tímto v České republice zabývají. Jde především o dětské zážitkové tábory, které mají za svůj cíl právě integraci (např. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity pořádá dětské integrační tábory spojené s canisterapií v obci Hradce u Českých Budějovic).

Zážitkové integrační kurzy pořádá v České republice kromě o.s. Užitečný život také ještě organizace s názvem Outdoor EDUCAnet Team, s.r.o., která se ovšem zaměřuje na školní integraci, kurzy jsou určené pro základní a střední školy.⁷⁴

3.1.3 Občanské sdružení Užitečný život

Občanské sdružení Užitečný život vzniklo v roce 1991. Založila jej skupina mladých lidí, kteří jezdili do lázní Železnice, aby tamním pacientům s tělesným postižením pomáhali aktivně trávit volný čas. Mimo pravidelné akce v Železnici se již v tomto roce konal první projekt – putování s vozíčkáři nazvané Festina lente (Spěchej pomalu). Od roku 1993 pořádalo o.s. Užitečný život také týdenní prázdninové výjezdy do Železnice pro mládež ve věku od 15 do 18 let. Od roku 1996 se organizování některých akcí ujala Eva Reitmayerová (bývalá pacientka z lázní Železnice) a Lukáš Krump.⁷⁵

Eva Reitmayerová a Lukáš Krump se po té zúčastnili kurzů PŠL a v roce 1997 se spolupodíleli na realizaci kurzu Seminárium. Na tomto základě proběhl v roce 1998 pod hlavičkou o.s. Užitečný život již zmiňovaný integrační zážitkový kurz Arbor Vitae s podtitulem „šedá je teorie, zelený je strom života“. Do akcí o.s. Užitečný život přibýly Návraty k přírodě a také výlety do zahraničí (Cari putování). V roce 1999 byly zavřeny lázně Železnice a o.s. Užitečný život se ve svých aktivitách začal naplno ubírat ve směru integrace osob s postižením. Kromě zmíněných projektů přibýly po roce 2001 Rafty, Víkend v sedle a především první Green, což byl kurz o tom, jak se dělá integrační zážitkový kurz. O.s. Užitečný život si začalo „vychovat“ své vlastní instruktory a předávat zkušenosti z této formy integrace dále. V roce 2002 byl organizován, jak jsme již uvedli výše, první zimní

⁷³ Srov.: tamtéž.

⁷⁴ Srov.: *Integrační kurzy* [online]. Praha: Outdoor EDUCAnet Team. poslední aktualizace 01/2007 [cit. 2007-03-10]. Dostupné na : <<http://outdoor.educanet.cz/Nabidka/Integrace/>>.

⁷⁵ Srov.: *Historie UŽ* [online]. Praha: Užitečný život, poslední aktualizace 01/2007 [cit. 2007-03-10]. Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz/index.php?clanek=3>>.

integrační zážitkový kurz s názvem Zimní had. V roce 2003 vznikl též projekt Zpoza dveří, který umožnil elévům uvést svůj vlastní integrační zážitkový kurz pod supervizí zkušených instruktorů a jménem o.s. Užitečný život. Tak byl v roce 2004 realizován kurz Barevná zahrada, v roce 2005 kurz Živly a kurz Pod hladinou, jež se mezi projekty udržel a v letošním roce proběhne jeho třetí ročník. Rok 2006 byl zlomový v tom, že poprvé od roku 1998 neproběhlo Arbor Vitae a místo něho byly uvedeny dva za sebou jdoucí menší zážitkové projekty s názvem Rozcestí – Cesta k sobě, Rozcestí – Cesta k lidem.⁷⁶

Kalendárium nabízených akcí o.s. Užitečný život pro rok 2007 nalezneme v Příloze II, přehled již realizovaných kurzů a jejich statistik je uveden v Tabulce 2, Příloha III.

3.2 Východiska integrace osob s tělesným postižením v zážitkové pedagogice

Připravit integrační zážitkový kurz klade specifické nároky na skupinu instruktorů, protože tento typ zážitkového kurzu se od klasického kurzu v mnohém liší. Postižení účastníků je proměnnou, jež se promítá do jednotlivých úrovní dramaturgie a klade zvýšené nároky na provedení zvolených programů.⁷⁷ Je nutné mít předem znalosti o skupině účastníků, hlavně o účastnících s postižením, aby se tomuto mohly programy přizpůsobit. Též je třeba mít některé odborné znalosti týkající se světa osob s postižením (psychický vývoj, komunikace) a odborné znalosti z oblasti metodiky zážitkové pedagogiky.

3.2.1 Vliv tělesného postižení na psychiku

Osobnost člověka s postižením

Osobnost člověka je utvářena faktory biologickými, psychologickými a faktory sociálními. Z hlediska psychiky je pro člověka s postižením jeho postižení náročná životní situace, s níž se musí vyrovnávat po celý život. Způsob vnímání a přijímání postižení záleží jednak na osobnosti člověka, jednak na druhu postižení, které v tomto případě zaujímá až sekundární pozici. Člověk si vytváří určité techniky, které mu pomáhají s vyrovnáváním se s náročnou

⁷⁶ Srov.: tamtéž.

⁷⁷ Srov.: ŠMÍD, D. – REITMAYEROVÁ, E. Nobody is perfect aneb handicap výhodou? *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 87–92.

životní situací – techniky založené na dvou základních obraných mechanismech – agresi a úniku.⁷⁸

Co se týká vlivu postižení na strukturu osobnosti člověka, musíme zohlednit dobu vzniku postižení. Vrozený defekt předpokládá změněné podmínky vývoje, socializace. Na rozdíl od toho, získaný defekt zasahuje do struktury a vývoje osobnosti méně, ovšem představuje často velmi hluboký zásah do osobnosti a prožívání člověka, přičemž klade větší nároky na adaptaci.⁷⁹

Každý jedinec se se svým postižením vyrovnává jinak a v praxi se můžeme setkat s tím, že reakce na postižení mají za následek vznik specifických rysů osobnosti. Dle M. Vágnerové má významný vliv na osobnost člověka s postižením také jeho vztah k okolnímu světu (jak do něj postižení zasahuje) a vztah k sobě samému (vliv na sebehodnocení).⁸⁰

Specifické rysy můžeme dále nalézt v oblasti vývoje poznávacích procesů, schopností a motivace. Dále M. Vágnerová uvádí, že *„pokud bereme v úvahu variabilitu osobnosti podle typu postižení, je mimořádně důležitá sociální akceptace postižení a na ní závislé postoje společnosti k tomu či onomu typu postižení. Přesto je velmi obtížné vymezit typické charakteristiky osobnosti související s určitým typem postižení, protože především působí obecné problémy situace postiženého se svými důsledky a individuální způsob vyrovnávání se s nimi.“*⁸¹

Psychický vývoj dítěte s postižením ve školním věku, v pubertě a dospívání, začlenění se do světa dospělých

Školní věk je charakteristický nástupem do školy, což klade vysoké nároky nejen na děti s postižením, ale i na děti bez něj. Nástup do školy je spojen především s úrovní zrání a učení. V případě osob s postižením mohou být negativně narušeny obě tyto složky (to má za následek např. opožděný nástup do školy). Nerovnoměrný vývoj funkcí pro zvládnutí školní docházky může být u dětí s postižením způsoben jak postižením samotným, tak také vlivem rodinného prostředí. Pro děti s postižením je navíc nástup do školy také často první znatelnou konfrontací s postoji společnosti k postižení. V tomto období totiž dochází k první integraci dětí s postižením do běžné základní školy. Mnohé děti s postižením bývají přesto stále umísťovány do speciálních škol. Nástup do školy je pro dítě s postižením náročná

⁷⁸ Srov.: MATĚJČEK, Z. *Psychologie nemocných a zdravotně postižených dětí*. Ústí nad Labem: H a H, 2001. ISBN 80-86022-92-7.

⁷⁹ Srov.: VÁGNEROVÁ, M. et al. *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-929 - 4.

⁸⁰ Srov.: VÁGNEROVÁ, M. et al. *Psychologie handicapu, 1. část, Handicap jako psychosociální problém*. Liberec: Technická univerzita, 1997. ISBN 80-7083-790-X.

⁸¹ VÁGNEROVÁ, M. et al. *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 1999. s. 75.

situace zejména v oblasti rozvoje identity, osamostatnění se a získání zodpovědnosti. Jak se s touto situací dítě vyrovná, záleží na mnoha dalších faktorech, především ale na vlivu rodinného prostředí, školního prostředí a na osobnosti dítěte.⁸²

Období puberty je označováno jako druhé období vzdorů a je obtížným obdobím nejen pro dospívajícího, ale především pro jeho rodiče. Období puberty je specifické negacemi vůči normám a pravidlům, změnou postojů, odmítání autority a snahou o nezávislost. Změny v psychickém vývoji jsou doprovázeny změnami fyzickými. Člověk se stává fyzicky dospělým. Dítě s postižením v období puberty bojuje se stejnými problémy jako dítě bez postižení, a navíc se přidávají specifické problémy plynoucí z jeho postižení. Můžeme též zaznamenat nerovnováhu mezi fyzickým a psychickým vývojem.⁸³

Pro dítě je v období puberty důležitá vrstevnická skupina, s níž se identifikuje a do níž patří. Pro dítě s postižením je ovšem začlenění do takové skupiny komplikovanější. Pokud dítě žije v nějakém specializovaném zařízení, nebo dochází do speciální školy, patří často do skupiny obdobně postižených dětí (to je asi nejčastější případ), ale jejich společné činnosti jsou zvnějšku organizovány, skupina je uzavřená a vztahy mohou snadněji ustrnout, nevyvíjí se. Dítě žijící v rodině má větší možnosti začlenit se do volně vzniklých vrstevnických skupin. Přijetí dítěte s postižením do takové skupiny závisí na osobnostních faktorech takového jedince a také na jeho sociálních schopnostech. Začlenění do vrstevnické skupiny s sebou často přináší mnoho negativních sociálních zkušeností.⁸⁴

U dětí s postižením dochází v pubertě a dospívání také k novému přehodnocení vztahu k sobě samému a ke svému postižení. Více si uvědomují svůj vzhled a odchylku, která je vylučuje z běžného života a jsou v tomto období opět vystaveni konfrontaci s vnějším světem⁸⁵.

Mnoho dětí s postižením bývá až do dospělosti umístěno ve specializovaných zařízeních, kde je jim zajištěna veškerá potřebná péče pro jejich co největší rozvoj, ale jsou velmi málo připravovány na kontakt s lidmi, kteří jejich postižení neznají. Zdraví lidé navíc stále ještě nejsou zvyklí se s lidmi s postižením setkávat a z toho pramení mnoho předsudků a negativních postojů vůči lidem s postižením. Období, kdy dochází k začleňování lidí s postižením do světa zdravých, je nejčastěji období dospívání a ranné dospělosti. Toto období bývá spojeno s nástupem do zaměstnání a klade mnohdy na člověka s postižením nové nároky, protože volba povolání je pro něho daleko obtížnější než pro člověka zdravého.

⁸² Srov.: VÁGNEROVÁ, M. et. al. *Psychologie handicapu 4 – školní věk a dospívání postiženého dítěte*. Liberec: Technická univerzita, 1997. ISBN 80-7083-208-8.

⁸³ Srov.: tamtéž.

⁸⁴ Srov.: tamtéž.

⁸⁵ Srov.: tamtéž.

Nalezení zaměstnání, jeho udržení a schopnost se takto o sebe postarat, může být další obtíží, s níž se člověk s postižením může setkat.⁸⁶

Období začlenění se do světa dospělých reprezentuje též vznik partnerských vztahů. Pro lidi s postižením to znamená další překonávání nejrůznějších překážek, pramenících především z omezených možností setkávání se a poznávání mladých lidí, což je dáno nejen charakterem postižení, ale také zásahy druhých osob (rodičů, zařízení) do jejich soukromí. Založení vlastní rodiny je proto pro člověka s postižením potvrzením vlastní hodnoty a důkazem úspěšného začlenění se do světa dospělých a do společnosti.⁸⁷

Integrační zážitkové kurzy a akce nabízejí mj. právě zmíněnou možnost setkání se mladých lidí, ať už zdravých, nebo s různými druhy postižení.

Faktory ovlivňující psychiku osob s tělesným postižením

Valenta stanovil v oblasti psychiky osob s tělesným postižením několik faktorů, které ji ovlivňují a je dobré si je uvědomit při práci s lidmi s tělesným postižením.⁸⁸

- **Stupeň a rozsah tělesného postižení** - dle těchto faktorů hodnotíme vážnost postižení (schopnost mobility člověka), tyto ukazatele se však nemusí shodovat se subjektivním hodnocením postižení. Tělesné postižení může být navíc doprovázeno dalšími poruchami a vadami.
- **Komunikační schopnosti** – komunikační schopnosti hrají velkou úlohu a často mohou být narušeny např. při DMO, nebo u kombinovaných vad. Při komunikaci s postiženým člověkem musíme při narušení komunikačních schopností hledat alternativní možnosti komunikace. Komunikačními schopnostmi a aspekty u osob s postižením se ještě budeme věnovat dále, protože mají velký vliv při integraci.
- **Doba vzniku postižení** – kdy postižení vzniklo je důležité pro celkový vývoj člověka s postižením. Postižení mohou být vrozená či získaná a oboje s sebou přináší určité výhody a nevýhody. Vrozené tělesné postižení znamená při vývoji dítěte omezenou možnost pro rozvoj kognitivních funkcí, zasahuje do citové a vztahové oblasti a to především v souvislosti s nástupem do školy (vnější krize) a obdobím puberty (vnitřní krize) – blíže jsme si tato období popsali výše. U získaného postižení závisí na období, ve kterém bylo postižení získáno,

⁸⁶ Srov.: VÁGNEROVÁ, M. et al. *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-929 - 4.

⁸⁷ Srov.: tamtéž.

⁸⁸ Srov.: VALENTA, M. et al. *Herní specialista v somatopedii*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0763-9.

na jakém stupni vývoje se postižený člověk nacházel. Pro člověka představuje náročnou životní situaci spojenou se změnou sociální role a adaptací na postižení.

- **Vrozené psychické vlastnosti** – tento faktor ovlivňuje reakce na postižení, které jsou u každého různé. Také dle něho můžeme vysvětlit rozdílný psychický vývoj osob se stejným postižením.
- **Postoje okolí** – o postojích veřejnosti k lidem s postižením jsme se již zmínili výše. Tyto postoje jsou často neměnné a ovlivňují také vztah člověka ke svému postižení. Jedinec s postižením stojí, dle Valenty, uprostřed těchto postojů a má možnost, díky své vlastní aktivitě, je příznivým směrem ovlivňovat a negativní postoje eliminovat.

Komunikační schopnosti v integraci osob s postižením

Nerušný, anebo alespoň uspokojivý průběh komunikačního procesu, je podmínkou jak pro výměnu informací, osvojování poznatků a dovedností, společnou činnost, výuku, tak pro uspořádávání mezilidských vztahů. Možnost komunikace je jednou ze základních potřeb člověka, bez uspokojivých komunikačních dovedností je člověk izolován. Člověk s postižením je často i komunikativně znevýhodněn, nemůže si vybudovat tak rozsáhlou komunikační síť jako nepostižený a v rámci své komunikační sítě nemůže vždy přejímat komunikační úlohy podle aktuálních nároků situace a podle svých vlastních aktuálních představ a potřeb. Komunikační znevýhodnění je někdy způsobeno již tím, že nepostižení nejsou s komunikačními zvláštnostmi postiženého obeznámeni a používají při komunikaci s ním nevhodné komunikační strategie.⁸⁹

Bez zajištění komunikativní kompetence postižených i nepostižených pro vzájemnou komunikaci jsou integrační snahy bezúčelné. Integraci osob s postižením je možné v širším smyslu chápat jako možnost plnit podle vlastního uvážení a v souladu s vlastními i společenskými zájmy stejné nebo alespoň srovnatelné funkce ve společnosti jako nepostižení.⁹⁰

⁸⁹ Srov.: JESENSKÝ, J. *Kontrapunktů integrace zdravotně postižených*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-030-0.

⁹⁰ Srov.: tamtéž.

3.3 Metodická východiska, příprava a realizace integračních zážitkových kurzů

3.3.1 Dramaturgie zážitkového kurzu

Zážitkovému kurzu a jeho programům (hrám) jsme se věnovali již v kapitolách předchozích, ale abychom si mohli rozdíly v přípravě a realizaci zážitkového kurzu a integračního zážitkového kurzu ukázat, je nutné se seznámit stručně s dramaturgií zážitkového kurzu, o což se v tématicky zaměřených kapitolách snaží publikace *Instruktorský slabikář*⁹¹, *Rukověť instruktora*⁹² a další.

Na počátku všeho by měla být jasná myšlenka, která bude tématem kurzu. S myšlenkou přichází šéf kurzu, případně se na ní podílí celý tým instruktorů. Teprve když máme stanovený cíl a záměr kurzu, přichází čas pro hledání programů, výběr těch nejvhodnějších, případně pro tvorbu programů zcela nových, které nám budou sloužit ke splňování námi stanovených cílů a spolu s tím naplňování záměru kurzu. U každého programu bychom měli být schopni odpovědět na otázku „Proč?“.⁹³

V literatuře lze najít mnoho různých her a programů, není tedy problém akci nějak naplnit. Pokud ale chceme akci zajímavou a přínosnou pro účastníky, je třeba vybírat programy tak, aby do sebe zapadaly, vhodně navazovaly a vzájemně se doplňovaly, vedly ke smíchu i k zamyšlení. Akce musí mít rytmus, spád a gradaci. Toto „umění“ je nazváno dramaturgie.⁹⁴

Dramaturgie je metodou jak vybírat a poté seřazovat programy a další děje do času, který má kurz k dispozici, s cílem dosáhnout co největšího účinku. Ve svém významu se stává tedy prostředkem, nástrojem plánování dějů, ale i impulsem k přemýšlení nad účinkem a dopadem snažení. Dramaturgie je i charakteristikou určitého kurzu – vypovídá o jeho časovém režimu a programové koncepci, proporci a zastoupení jednotlivých programů oblastí a v neposlední řadě i o výběru programu.⁹⁵

Dobrá dramaturgie kurzu je výsledkem mnohahodinových úvah, kladení otázek a odpovědí, kombinací, střetů a zrání myšlenek jednotlivých členů týmu dlouho před vlastním

⁹¹ Srov.: HOLEC, O. et. al. *Instruktorský slabikář*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 1994.

⁹² Srov.: PELÁNEK, R. *Rukověť instruktora* [online]. Brno: Masarykova univerzita, poslední aktualizace 2003 [cit. 2007-03-05]. Dostupné na: <http://anna.fi.muni.cz/~xpelane/nova_herka/rukovet.pdf>.

⁹³ Srov.: HOLEC, O. et. al. *Instruktorský slabikář*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 1994.

⁹⁴ Srov.: PELÁNEK, R. *Rukověť instruktora* [online]. Brno: Masarykova univerzita, poslední aktualizace 2003 [cit. 2007-03-05]. Dostupné na: <http://anna.fi.muni.cz/~xpelane/nova_herka/rukovet.pdf>.

⁹⁵ Srov.: HOLEC, O. et. al. *Instruktorský slabikář*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 1994.

začátkem kurzu. Výsledkem je scénář kurzu. Ale až tváří v tvář realitě na kurzu, střetem s účastníky, jejich potřebami, okolními vlivy a našimi vlastními možnostmi a schopnostmi, vzniká poslední varianta scénáře. Platí tu, že investice, kterou v podobě zkušeností, času, tvořivosti a hledání vložíme do přípravy kurzu, může vést a také často vede k vyšší kvalitě a účinnosti našeho snažení.

Zmíněná investice se týká zejména:⁹⁶

- jasného formulování tématu, myšlenky, aby byla srozumitelná a vyjadřovala filozofické pozadí kurzu,
- nalezení a pojmenování cílů našeho snažení (o co na kurzu půjde, čeho chceme dosáhnout),
- dramaturgických úvah (hledání optimální dramaturgické koncepce, hledání a výběr jednotlivých prostředků – programů a tvorba scénáře kurzu).

Posledním úkolem je vlastní „programování“ ve smyslu nalezení toho správného času pro uvedení každého z vybraných programů. Ani toto časování nemůže být náhodné. U každého programu se musíme ptát, v jaké je relaci k ostatním programům a v jakém vztahu nejen k času dne, ale i času celého kurzu bude optimální jej uvést.⁹⁷

Na tento výběr a časování programů a na dramaturgický vývoj má vliv několik proměnných:⁹⁸

- **intenzita** - míra využívání časového fondu, který má kurz k dispozici,
- **tempo** - volba základního tempa, rytmu,
- **pestrost** - různé programové oblasti, jejichž zastoupení bychom neměli opomínat,
- **vyváženost a přiměřenost** - jedná se o správný poměr jednotlivých typů programů a proporce mezi nimi jak během kurzu celého, tak jednotlivého dne,
- **fyzická zátěž** - u každého programu lze charakterizovat míru fyzické náročnosti; následně tomu lze určit pro celý kurz předpokládanou křivku fyzické zátěže,
- **psychická zátěž** - emoce se mohou vyskytovat jak kladné, tak záporné; stejně tak jako u fyzické zátěže můžeme stanovit křivku psychické zátěže,
- **rytmus** - střídání dynamiky jednotlivých programů, střídání tempa; změna rytmu je jedním z nejúčinnějších nástrojů dramaturgie,
- **kontrast, moment překvapení** – nečekaný zvrát v tempu, dynamice dějů,

⁹⁶ Srov.: tamtéž.

⁹⁷ Srov.: tamtéž.

⁹⁸ HOLEC, O. et. al. *Instruktorský slabikář*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 1994.

- **stop-time** - oddechový čas, přestávka, prodleva, odpočinek, rozjímání, sebereflexe, uspořádání myšlenek, zážitků, čas na kontakty s ostatními...; umožňuje účastníkům přemýšlet o zážitcích a vlastních zkušenostech,
- **návaznost** - jde o kontinuitu programových bloků, vazby mezi programy, začátek kurzu - při úvodním kontaktu s účastníky, při úvodním programu nasazujeme laťku a tempo, zavádíme pomyslné normy do společného soužití,
- **vrcholy** - kromě úvodu a závěru jsou to dva tři silné programy, které drží linii tématu a zapadají nám do cílů kurzu (delší programy, emočně silně nabitě),
- **gradace** - gradace je řazení programů, rovněž jí rozumíme závěrečné vyvrcholení kurzu v podobě posledního dne nebo poslední programové dominanty, která uzavírá dramaturgicky i myšlenkově kurz.

Podrobněji se tímto tématem zabývá Instruktorový slabikář a konkrétním dramaturgickým zásadám bývají věnovány také tématicky zaměřené články v časopise pro zážitkovou pedagogiku - *Gymnasion*.

3.3.2 Rozdíly při přípravě a realizaci integračního zážitkového kurzu

Specifika integračního kurzu se mohou odrazit již v hlavní myšlence kurzu, kdy si integraci a práci s handicapem stanovujeme jako prioritu, na níž bude kurz zaměřený a pro který volíme další cíle. Častěji je ovšem integrace na úrovni jednoho z cílů, kdy připravujeme kurz s nosnou myšlenkou, která s integrací nesouvisí, ale kurz otevíráme jak lidem s postižením, tak bez něj. Postižení je významný prvek, který do kurzu začleňujeme. Je tomu podobně, jako když pořádáme kurz mezinárodní, kde jsou bariéry jazykové. Při pořádání integračního zážitkového kurzu musíme mít ovšem jasno také v tom, kolik účastníků s postižením můžeme přijmout tak, aby to neznamenal naprosté vytížení skupiny účastníků bez postižení (osvědčený podíl lidí s postižením na kurzu je jedna třetina).⁹⁹

Jak jsme již naznačili výše, po stanovení nosné myšlenky a cílů, volíme dle zvolené ideové linie programy tak, aby nabídly lidem žádaný pohled či zážitek. Přitom se ale musíme zamýšlet nad srozumitelností nabídky našich programů pro všechny účastníky. Programy se snažíme uzpůsobit tak, aby v nich každý mohl něco individuálního zažít a zároveň aby program neztratil na své dynamice a přitažlivosti. Přitom je nutné, dobře znát účastnickou

⁹⁹ Srov.: ŠMÍD, D. – REITMAYEROVÁ, E. Nobody is perfect aneb handicap výhodou? *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 87–92.

skupinu a jednotlivé druhy postižení, abychom mohli efektivně pracovat s prvky hry, střídat zátěže a hledat možnosti realizace a zapojení pro všechny tam, kde to sama hra neumožňuje (nahrazení barev zvuky pro nevidomé účastníky, nabízení nových způsobů pohybu pro osoby s tělesným znevýhodněním apod.). Zároveň nesmíme zapomenout na bariéry psychické, které často rozdělují skupinu účastníků na účastníky s postižením a bez něj.¹⁰⁰

Vedle dramaturgie zážitkového kurzu se svými vrcholy a gradacemi, které jsme se věnovali výše, musí mít svou dramaturgickou linii na integračním zážitkovém kurzu také integrace samotná. Za léta zkušeností s integračními zážitkovými kurzy vykristalizovaly určité postupy a metody, které je na integračním kurzu nutné zařadit pokaždé. Na počátku je třeba dát prostor pro to, aby si účastníci dostatečně zvykli na přítomnost osob s postižením ve skupině, přijali je jako nedílnou součást skupiny a ztratily zábrany o postižení mluvit. Zde je nutné vzít v potaz informace o osobnosti, psychickém vývoji a možnostech komunikace osob s postižením, a také samozřejmě bariéry a předsudky ze strany osob zdravých.¹⁰¹

Na začátek integračního zážitkového kurzu je dobré zařadit programy nebo situace zaměřené na „lámání ledů“ (Ice-break aktivity), tzn. naučit účastníky mezi sebou komunikovat. Takovou situací může být i ne zcela bezbariérové středisko – reálný svět také není bez bariér. Dalšími programy, které bývají na úvod kurzu zařazovány, jsou iniciativní hry, samozřejmě upravené pro skupinu s handicapem. Jsou prvními aktivitami, kde si skupina svůj handicap uvědomuje a musí o něm přemýšlet. Do jaké míry rozhodování přenechávají na člověku s postižením a do jaké míry rozhodne skupina za tohoto člověka, bývá vděčným tématem na review (reflexi), které se doporučuje dělat ihned po skončení takové aktivity. Člověk s postižením dostává prostor, kdy může svobodně vyjádřit své pocity a přidat svá doporučení týkající se zacházení s jeho osobou, znamená pro něj šanci k sebeprosazení. Na druhé straně toto klade nároky na přirozené tahouny skupiny, aby si všímali jednotlivců. První review na kurzu znamená také možnost přizpůsobit se mluvě jednotlivců, protože s některými postiženími, jak jsme již výše uvedli, mohou být spojeny obtíže v komunikaci.¹⁰²

Důležitou aktivitou zařazovanou na integračních kurzech je tzv. „miniškola“, v Užitečném životě, o.s. nazývaná „Autoškola“ (Příloha IV). Jde o to seznámit účastníky bez postižení s pohybem na invalidních vozících a zacházením s bílými holemi (samozřejmě se zavázanýma očima či s klapkami na očích), protože součástí integračního zážitkového kurzu jsou také programy zahrnující právě pohyb s těmito pomůckami. Do rolí školitelů a odborníků jsou přitom často situováni lidé s postižením. Na závěr nebo v návaznosti na takový program

¹⁰⁰ Srov.: tamtéž.

¹⁰¹ Srov.: ŠMÍD, D. et. al. *Šéfovský balíček*. Praha: Užitečný život, 2005. [cit. 2007-04-14] Interní dokument.

¹⁰² Srov.: ŠMÍD, D. – REITMAYEROVÁ, E. Nobody is perfect aneb handicap výhodou? *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 87–92.

je dobré uvést hru prověřující naučené dovednosti. Dalším momentem na integračním zážitkovém kurzu je možnost pro účastníky bez postižení vyzkoušet si být jeden den „postižený“ – tzv. „den s handicapem“.¹⁰³

Součástí správného zážitkového kurzu jsou ale i fyzicky či psychicky náročnější programy, jež kladou před instruktora řadu otázek, které musí před kurzem dlouho řešit. Více než při přípravě běžného zážitkového kurzu se při přípravě kurzu integračního kurzu klade důraz na volbu programů tak, aby byly bezpečné, ale zároveň nabízely co nejvíce rovnoměrné zainteresování všech účastníků na společném cíli. Je dobré se několikrát ptát „proč“ právě tento program zařazujeme a také mít pro případ komplikací v zásobě dostatečné množství programů náhradních.¹⁰⁴

D. Šmíd uvádí několik způsobů, jak dosáhnout toho, aby měli všichni účastníci či členové družstva stejné šance být prospěšní.¹⁰⁵

- Tak, aby handicap neměl na disciplíny a výsledek žádný vliv,
- kompenzace handicapů různorodostí disciplín,
- něco, v čem budou lidé s postižením vynikat,
- udělení člověku s postižením speciální funkce.

Na integračním zážitkovém kurzu mají také své nezastupitelné místo řízené diskuse a review zacílené na témata spojená s integrací skupiny.

Integrační zážitkový kurz s sebou přináší také mnohá rizika, ať už psychická nebo fyzická, a to jak pro účastníky bez postižení, tak především pro účastníky s postižením. Psychická rizika mohou přinášet např. programy týkající se tématu smrti, možná pasivita účastníků s postižením a následná manipulace s nimi, negativní postoj k některému účastníkovi s postižením, rychlost skupiny (tlak účastníků bez postižení na účastníky s postižením). Fyzická rizika jsou spojena s hrozbou fyzického zranění. Mohou to být např. programy s putováním a spaním venku, pohyb se specifickými pomůckami (vozíky), přílišné nároky na fyzicky slabší jedince.¹⁰⁶

¹⁰³ Srov.: tamtéž.

¹⁰⁴ Srov.: ŠMÍD, D. et. al. *Šéfovský balíček*. Praha: Užitečný život, 2005. [cit. 2007-04-14] Interní dokument.

¹⁰⁵ Srov.: ŠMÍD, D. – REITMAYEROVÁ, E. Nobody is perfect aneb handicap výhodou? *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 87–92.

¹⁰⁶ Srov.: tamtéž.

V neposlední řadě klade příprava a realizace integračního zážitkového kurzu vysoké nároky na tým instruktorů. Příprava je mnohem delší než tomu bývá při přípravě běžného zážitkového kurzu (několik víkendových schůzek za rok). Je třeba se připravit na nejrůznější komplikace, které mohou nastat a jsou mnohé, na které se připravit nelze, a proto jsou tu nároky také na flexibilitu instruktorů a to nejen při programech, ale také při vedení review a diskusí. Integrační zážitkový kurz je pro tým instruktorů velkou výzvou a pokud se instruktorům povede připravit smysluplný a vyvážený program pro tak nehomogenní skupinu účastníků, odnáší si všichni zúčastnění hluboké prožitky obohacené o intenzivní poznání světa lidí s různými druhy postižení.¹⁰⁷

3.3.3 Přínos zážitkových kurzů pro integraci osob s tělesným postižením

V této kapitole zohledníme přínos zážitkových kurzů pro integraci osob s tělesným postižením, ovšem také tu druhou stránku integrace – povědomí zdravých lidí o světě lidí s postižením.¹⁰⁸

Na integračním zážitkovém kurzu je třeba očekávat, jak je již uvedeno výše, značně nehomogenní skupinu a tato nehomogenita se může projevit i v rámci jednoho typu postižení. Jako člověk s tělesným postižením se nám totiž může na kurz přihlásit člověk, který ochrnul po zranění míchy a je tedy v horní části těla pohyblivý, ale také spastik, který se na vozíku sám pohybovat neumí, o berlích je velice pomalý a komunikace mu dělá značné problémy. Integrace proto vyžaduje, aby programy byly otevřené a zvládnutelné pro všechny a zároveň si uchovaly svůj specifický zážitkový náboj.¹⁰⁹

Cílem integračních zážitkových kurzů je prolomení bariér mezi lidmi s postižením a bez něj. Lidé s postižením se na kurzu mnohdy setkávají s pestřejší vrstevnickou skupinou, než mají možnost poznat doma či v ústavu. Na kurzu dostanou možnost překonání sebe sama a sebeprosazení. Zážitkový kurz mnohé z nich ovlivní v cestě za nezávislostí a emancipací a může pomoci k lepšímu začlenění se do společnosti. Integrace zároveň působí i na účastníky bez postižení, a to tím způsobem, že prostřednictvím programů a aktivit na kurzu proniknou

¹⁰⁷ Srov.: tamtéž.

¹⁰⁸ Srov.: Kdo jsme? [online]. Praha: Užitečný život, poslední aktualizace 01/2007 [cit. 2007-03-10]. Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz/index.php?clanek=2>>.

¹⁰⁹ Srov.: ŠMÍD, D. – REITMAYEROVÁ, E. Nobody is perfect aneb handicap výhodou? *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 87–92.

více do světa lidí s postižením, čímž se boří stereotypy a předsudky vůči lidem s postižením.¹¹⁰

Přínos zážitkových kurzů a aktivit pro integraci osob s postižením je možné vystihnout krátkým úryvkem z webové stránky o.s. Užitečný život, kde uvádí, že se snaží¹¹¹ „vytvořit alespoň malý prostor, kde budou moci skutečně být pohromadě lidé s postižením i bez něj, aniž by jedni byli primárně v roli poskytovatelů pomoci a druzí v roli příjemců.“ Organizátoři akcí (kurzů) o.s. Užitečný život chtějí ukázat, že je možné společně prožívat akci tak, aby se každý cítil užitečný. Společné zážitky prohlubují v účastnících s postižením i bez něj životní perspektivu, mohou navzájem poznávat, srovnávat a přijímat impulsy pro vlastní život.

¹¹⁰ Srov.: tamtéž.

¹¹¹ Srov.: Kdo jsme? [online]. Praha: Užitečný život, poslední aktualizace 01/2007 [cit. 2007-03-10]. Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz/index.php?clanek=2>>.

ZÁVĚR

Fenoménem dnešní doby jsou nejrůznější adrenalinové a outdoorové sporty, které nabízí určitý únik z přetechnizovaného světa a na straně druhé také ověřování vlastních schopností a hranic, získávání nových dovedností, jež mají člověku pomoci, aby v dnešní době obstál. Zážiteková pedagogika nabízí možnosti, jak se vymanit ze stereotypu všedních dní a získat co nejhlubší prožitky. Zážiteková pedagogika může být proto často přeceňována a vyvyšována nad ostatní směry (resp. metody). Předkládaná práce se ovšem snaží osvětlit její využití ve zcela jiném světle, nikoli při ověřování vlastních schopností, dovedností a možností, ale při integraci osob se zdravotním (tělesným) postižením.

Na konferenci o zážitkové pedagogice, kterou pořádala Prázdninová škola Lipnice, zazněla v příspěvku zaměřeném na budoucnost zážitkové pedagogiky z úst ředitele organizace Člověk v tísní, pana Šimona Pánka, věta o tom, že by se zážitkové kurzy měly v budoucnu zaměřit více na pomoc druhým, službu druhým. Podle něj se ze společnosti zaměřené na výkon pomoc a pozornost k druhým lidem vytrácí. Já si myslím, že tuto „pozornost“ či „ohleduplnost“ k druhému člověku mohou probouzet integrační zážitkové kurzy. Na základě získaných informací spatřuji ve využití zážitkové pedagogiky při integraci osob s postižením jednu z variant jejího smysluplného využití.

Jako cíl své práce jsem si vytýčila vymezení možností, které nabízí pedagogika zážitku při integraci osob s tělesným postižením. Bylo proto nutné zaměřit se nejen na zážitkovou pedagogiku a integraci, ale i na další specifické problémy, které s tématem souvisely. Zároveň jsem se snažila čtenářům přiblížit jak přínosy využití zážitkové pedagogiky při integraci osob s postižením v podobě integračních zážitkových kurzů, tak také rizika, která její využití může přinášet.

Vzhledem k rozsáhlosti zvolené problematiky jsem uznala, že se ve své bakalářské práci zaměřím pouze na teoretická východiska, která jsou ovšem v oblasti integrace prostřednictvím zážitkové pedagogiky založená na zkušenostech z praxe o.s. Užitečný život.

Na základě uvedených teoretických poznatků vidím velký přínos především v tom, že integrační zážitkové kurzy dávají příležitost pro vytvoření skupiny mladých lidí, kterou tvoří jak lidé s postižením, tak bez něj. Tato skupina musí navzájem spolupracovat a participovat na určitém společném cíli a každý jedinec ve skupině získává důležité, nezaměnitelné místo. Skrze práci se skupinovou dynamikou, motivací a metodami zpětné vazby v jednotlivých aktivitách si každý uvědomuje jedinečnost druhého člověka, jeho specifické potřeby a jeho schopnosti. Integraci je v tomto případě možné chápat jako obousměrný proces, jehož základem je přijetí odlišnosti u sebe i u druhých. Díky zkušenostem, jež získávají účastníci

integračních zážitkových kurzů prostřednictvím společných prožitků, ale i prostého „bytí spolu“, vznikají sociální vazby a vztahy, které si mnozí lidé s postižením (ale i bez něj) nebyli schopni vytvořit za celý svůj předchozí život. V tomto spatřuji přínos integračních zážitkových kurzů pro celou společnost, protože o integraci se mnoho mluví, ale její principy nejsou naší společnosti dosud zcela vlastní. Integrační zážitkový kurz přitom nenabízí žádnou „násilnou“ formu integrace, jde v podstatě jen o to, že na kurz se mohou přihlásit jak lidé s postižením, tak i bez něj, bez toho, že by byl program připraven pro ty, kteří potřebují naší pomoc, péči a ohledy.

Pokud budu v budoucnu studovat navazující magisterské studium a psát diplomovou práci, ráda bych toto téma podrobněji zpracovala, zaměřila se na jeho evaluaci a již zmíněné metodické zpracování, protože věřím, že výzkum by ověřil teoretický základ, který jsem zde uvedla a kvalitativně prokázal přínosy pro integraci mladých lidí s postižením pro nezainteresované osoby.

S ohledem na získané teoretické informace by byl výzkum veden především směrem k vytvoření ucelené metodiky přímo v oblasti integrace osob se zdravotním postižením prostřednictvím zážitkové pedagogiky za pomoci dlouholetých zkušeností instruktorů o.s. Užitečný život a účastníků integračních zážitkových kurzů.

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

BŘICHÁČEK, V. *Úvod ke společnému uvažování o nápravě věcí lidských*. In. HOLEC, O. et. al. *Instruktorský slabikář*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 1994. ISBN neuvedeno.

GASS, M. A. Foundations of Adventure Therapy. In. GASS, M. A. et. al., *Adventure Therapy: Therapeutic Applications of Adventure Programming*. Kendal: Assn. for Experiential Education, 1993. ISBN 978-0787201876.

HARTL, P. - HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-330-X.

HOLEC, O. et al. *Instruktorský slabikář*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 1994. ISBN neuvedeno.

HORA, P. et al. *Prázdniny se šlehačkou: malá instruktorská čítanka*. Praha: Mladá Fronta, 1984. ISBN neuvedeno.

HRKAL, J. - HANUŠ, H. *Zlatý fond her II*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-660-8.

JESENSKÝ, J. *Integrace znamená doby*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-691-0.

JESENSKÝ, J. *Kontrapunkt integrace zdravotně postižených*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-030-0.

KONEČNÁ, K. *Handicapovaní v společnosti: výberová bibliografie*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 1992. ISBN 80-0000614-6.

MATĚJČEK, Z. *Psychologie nemocných a zdravotně postižených dětí*. Ústí nad Labem: H a H, 2001. ISBN 80-86022-92-7.

NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-0628-1.

- NEUMAN, J. *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-405-2.
- NĚMEC, J. et al. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-7315-012-3.
- PÁVKOVÁ, J. et. al. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
- PIPEKOVÁ, J. et. al. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-656.
- PRŮCHA, J. et. al. *Pedagogický slovník*, 4. aktualiz. vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- RENOTIÉROVÁ, M. - LUDÍKOVÁ, L. et. al. *Speciální pedagogika*. Olomouc: UP, 2003. ISBN 80-244-0646-2.
- SCHLEIEN, S.J. et. al. *Integrated outdoor education and adventure programs*. Sagamore Publishing, Inc. Sports Publishing, 1993. ISBN 978-0915611591.
- SÝKORA, J. *Zážitkové kurzy jako nástroj pedagoga volného času*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-380-8.
- VALENTA, M. Et al. *Herní specialista v somatopedii*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0763-9.
- VÁGNEROVÁ, M. et. al. *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-929-4.
- VÁGNEROVÁ, M. et. al. *Psychologie handicapu, 1. část, Handicap jako psychosociální problém*. Liberec: Technická univerzita, 1997. ISBN 80-7083-790-X.
- VÁGNEROVÁ, M. et. al. *Psychologie handicapu 4 – školní věk a dospívání postiženého dítěte*. Liberec: Technická univerzita, 1997. ISBN 80-7083-208-8.

VÁŽANSKÝ, M. - SMÉKAL, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995. ISBN 80-901737-9-9.

VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita – fakulta pedagogická, 1994. ISBN neuvedeno.

VÍTKOVÁ, M. *Somatopedické aspekty*. Brno: Paido, 1999. ISBN 80-85931-69-9.

VÍTKOVÁ, M. et al. *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-51-6.

ZAPLETAL, M. a kol. *Zlatý fond her*. Praha: Mladá Fronta, 1990. ISBN 80-204-0120-2.

Periodika:

DOHNALOVÁ, K. *Gymnasion Live, Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 1, s. 51-54.

HANUŠ, R. *Probudit se a jít – Hnutí GO!*, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 1, s. 55–61.

HÁTLOVÁ, V. *Dobrodružná terapie – nově se rodící terapeutická metoda*. *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 19–25.

JIRÁSEK, I. *Integrace*, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 4–6.

JIRÁSEK, I. *Vymezení pojmu zážitková pedagogika*, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č.1, s. 6–15.

KRUMP, L. *Pár slov o historii „integračních kurzů“ v Prázdninové škole Lipnice a v Užitečném životě*. *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 73–75.

KUDLÁČEK, M. *Zahraniční organizace v oblasti terapeutické rekreace a aplikovaných pohybových aktivit*. *Gymnasion*, 2004, roč. 1. č. 2, s. 68–70.

KUDLÁČEK, M. et al. *Společně v zážitkové pedagogice: Integrace osob se zdravotním postižením prostřednictvím společných zážitků*, *Gymnasion*, 2004, roč. 2., č. 2., s. 8.

SVATOŠ, V. - LEBEDA, P. Outward Bound international, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 1, s. 47.

SVOZILOVÁ, P. Možnosti tu jsou, *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č.1, s. 24.

ŠMÍD, D. – REITMAYEROVÁ, E. Nobody is perfect aneb handicap výhodou? *Gymnasion*, 2004, roč. 1, č. 2, s. 87–92.

Internetové zdroje:

Adventure Education for People Who Have Disabilities: A Critical Review [online]. poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-03-05]. Dostupné na:

<<http://www.indiana.edu/~outdoor/bponline/bp1988/bp88suga.doc>>.

BUBENÍČKOVÁ, H. *E- Bariéry osob se zdravotním postižením* [online]. Praha: SONS, poslední aktualizace 2005 [cit. 2006-11-24]. Dostupné na:

<<http://www.sons.cz/docs/e-bariery/>>.

HANUŠ, R. *Zážitková pedagogika* [online]. Praha: Hnutí GO!, Posední aktualizace 2006 [cit. 2006-11-25]. Dostupné na:

<http://www.hnuti-go.cz/modules.php?op=modload&name=A-kdo_zp&file=index>.

Historie IS Brno [online]. Brno: IS Brno, poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-04-08]. Dostupné na: <<http://www.insruktori.cz/?action=static&id=2>>.

Historie UŽ [online]. Praha: Užitečný život , poslední aktualizace 01/2007 [cit. 2007-03-10]. Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz/index.php?clanek=3>>.

Integrační kurzy [online]. Praha: Outdoor EDUCAnet Team. poslední aktualizace 01/2007 [cit. 2007-03-10]. Dostupné na : <<http://outdoor.educanet.cz/Nabidka/Integrace/>>.

KLIMEŠ, J. *Co je to zážitkový kurz?* [online]. Praha: Užitečný život, poslední aktualizace 2004 [cit. 2007-01-14]. Dostupné na:

<<http://www.uzitecny-zivot.cz/arbor-vitae/cojezk.html>>.

Kdo jsme? [online]. Praha: Užitečný život, poslední aktualizace 01/2007 [cit. 2007-03-10].

Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz/index.php?clanek=2>>.

MARKOVÁ, K., KRUMP, L., JONÁŠ, M. *Průvodce: Rodina, škola, volný čas a integrace mladých lidí s tělesným postižením* [online]. Praha: Užitečný život, 1999 [cit. 2007-04-08].

Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz/dokumenty/pruvodce.pdf>>.

Občanské sdružení Užitečný život [online]. Praha: Užitečný život, poslední aktualizace

01/2007 [cit. 2007-03-10]. Dostupné na: <<http://www.uzitecny-zivot.cz>>.

Outward Bound - Česká cesta. Kolbův cyklus učení [online]. Praha: Outward Bound – Česká cesta, poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-01-14]. Dostupné na:

<<http://www.ceskacesta.cz/stranka.py?ids=STR000000000000034>>.

PELÁNEK, R. *Rukověť instruktora* [online]. Brno: Masarykova univerzita, poslední aktualizace 2003 [cit. 2007-03-05]. Dostupné na:

<http://anna.fi.muni.cz/~xpelane/nova_herka/rukovet.pdf>.

TURČOVÁ, I. *Diverzita české a anglické terminologie výchovných přístupů a směrů využívajících přírodu jako edukační prostředí* (disertační práce) [online]. Praha: Karlova univerzita, 2005 [cit. 2007-03-02]. Dostupné na:

<http://www.ftvs.cuni.cz/doktorske_sk/obhaj/Turcova.doc>.

VLÁDNÍ VÝBOR PRO ZDRAVOTNĚ POSTIŽENÉ OBČANY. *Národní plán pomoci zdravotně postiženým občanům* [online]. Praha: 1992 [cit. 2006-11-24]. Dostupné na:

<<http://www.knihkm.cz/handy/texty/narplan92.rtf>>.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti [online]. Praha: 2004 [cit. 2006-11-24]. Dostupné na: <<http://www.zakonik.wz.cz/0700.htm>>.

Zahrada pro radost – Permakultura [online]. Brno: Zahrada pro radost. poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-03-14]. Dostupné na: <<http://www.zahradaproradost.cz/perma/deti.htm>>.

Životopis PŠL [online]. Praha: PŠL, poslední aktualizace 2006 [cit. 2007-04-08]. Dostupné na: <<http://www.psl.cz/psl/zivotopis.aspx>>.

Další zdroje:

HROMÁDKOVÁ, M. *Integrace osob tělesně a smyslově postižených prostřednictvím zážitkového kurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého - Fakulta tělesné výchovy a sportu, 2003. Univerzita Palackého - Fakulta tělesné výchovy a sportu. Diplomová práce.

ŠMÍD, D. et. al. *Šéfovský balíček*. Praha: Užitečný život, 2005 [cit. 2007-04-14]. Interní dokument.

Seznam zkratk

DMO – Dětská mozková obrna

IS Brno – Instruktoři Brno

IS kurzy – Instruktorské kurzy

PŠL – Prázdninová škola Lipnice

SSM – Socialistický svaz mládeže

UŽ – občanské sdružení Užitečný život

WHO – World Health Organization (Světová zdravotnická organizace)

Seznam příloh

Příloha I	Seznam sdružení a organizací zabývajících se zážitkovou pedagogikou v České republice i v zahraničí
Příloha II	Kalendárium akcí občanského sdružení Užitečný život na rok 2007
Příloha III	Statistika integračních zážitkových kurzů občanského sdružení Užitečný život 1998 - 2006
Příloha IV	„Autoškola“ – ukázka integračního programu
Příloha V	Fotografie z integračních zážitkových kurzů

Přílohy

Příloha I

Seznam sdružení a organizací zabývajících se zážitkovou pedagogikou v České republice i v zahraničí

Užitečný život o.s. <http://www.uzitecny-zivot.cz> (viz. text práce)

Prázdninová škola Lipnice o.s. je občanským sdružením usilujícím o všestranný rozvoj osobnosti člověka. Tohoto cíle se snaží dosáhnout prostřednictvím vícedenních kurzů, jejichž čas je naplněn HROU, pohybem, tvořivými dílnami, happeningy, diskusemi i rozjímáním. Navozováním silných zážitků a intenzivních mezilidských vztahů pomáhá každému v sobě nalézat, netušené zdroje energie, sebedůvěry a spontánní tvořivosti, které jsou nezbytné pro aktivní a odpovědný postoj k životu, společnosti a prostředí. <http://www.psl.cz>

HNUTÍ GO! je občanské sdružení, které podporuje rozvoj moderních metod výchovy a vzdělávání, zejména zážitkové pedagogiky, na školách a dalších institucích. Důraz klade na sebepoznání, rozvoj komunikace, týmové spolupráce a tvořivosti. Hlavní činností je organizace kurzů GO! v rámci projektů GO! pro nastupující ročníky středních škol. Pořádá také semináře pro pedagogy a instruktory, podporuje vydávání publikací o zážitkové pedagogice. <http://www.hnuti-go.cz/>

Instruktoři Brno jsou volné sdružení lidí (bez právní subjektivity), zabývajících se zážitkovou pedagogikou. Nabízí prostor pro hru, setkání, ale i konfrontaci se sebou samým, druhými lidmi a světem. Na druhou stranu nedílnou součástí těchto taškařic je pochopitelně zábava. <http://www.instruktrori.cz>

Junák – svaz skautů a skautek ČR je dobrovolné, nezávislé a nepolitické sdružení ve smyslu zákona 83/90 Sb. sdružující své členy a členky bez rozdílu národnosti, náboženského vyznání, politického přesvědčení, rasy nebo jiných rozdílů. Skautské oddíly působí ve více než tisíci městech a vesnicích po celé naší zemi. Sdružují jak chlapce, tak děvčata od šesti let, ve třech věkových kategoriích. O jejich program se stará několik tisíc dobrovolných vedoucích a činovníků. <http://www.skaut.cz>

Lanové centrum PROUD o.s. nabízí profesionální přístup a práci instruktorů vyškolených právě pro LC PROUD. Poskytuje originální prostředí pro nevšední dobrodružství, aktivní odpočinek, odreagování. Nápaditý program lze navíc uzpůsobit přesně podle vašich představ tak, aby si každý návštěvník odnesl nezapomenutelné zážitky a pocit uspokojení z překonání sama sebe. <http://www.lanovecentrum.cz>

Na pohodu o.s., <http://www.na-pohodu.cz>

Malý Princ o.s., <http://www.malejprinc.cz>

Velký vůz o.s., <http://www.velkyvuz.cz>

Hnutí Brontosaurus o.s., hnutí zastřešuje desítky základních článků, z nichž některé pracují metodou zážitkové pedagogiky. <http://www.brontosaurus.cz>

Outward Bound - Česká cesta, <http://www.ceskacesta.cz>

Outdoor Management Training s.r.o., <http://www.omt.cz>

Outdoor Adventure, <http://www.outdoor-adventure.wz.cz/>

Adventura Teambuilding, <http://www.teambuilding.cz>

Authentica outdoor, <http://www.authentica-outdoor.cz>

Outdoor EDUCAnet Team, spol. s r.o., <http://outdoor.educanet.cz>

STŘEŠNÍ ORGANIZACE V ČR

Česká rada dětí a mládeže, <http://www.crdm.cz> - rozcestník k desítkám členským sdružením, do kanceláře ČRDM a k mnoha informacím z oblasti práce s dětmi a mládeží.

ZAHRANIČNÍ ORGANIZACE

Outward Bound International, Inc., <http://www.outward-bound.org>

<http://www.outwardbound.net> - rozcestník ke všem národním školám a centrům na pěti kontinentech.

Project Adventure, leader na poli zážitkové pedagogiky do škol v USA s třicetiletou tradicí.

<http://www.pa.org>

Association for Experiential Education, mezinárodní střecha pro zkušenostní učení zážitkovou pedagogiku <http://www.aee.org>, Evropská pobočka – <http://www.eeeurope.org>

Association for Challenge Course Technology, <http://www.acctinfo.org>

Wilderness Medical Associates, <http://www.wildmed.com>

Ropes Course Developments Ltd., <http://www.rcd.co.uk>

National Outdoor Leadership School, <http://www.nols.edu>

Příloha II

Kalendárium akcí občanského sdružení Užitečný život na rok 2007

Tabulka 1

UŽ jsme v pubertě!	27.1.
Víkendová chvílka kultury	13.4.-15.4.
Jarní škola trapnosti (integrační zážitkový kurz)	4.-8.5.
Naboso (cestování trochu jinak)	18.5.-20.5.
Voda 2007	23.5.-27.5.
Víkendová chvílka kultury	8.6.-10.6.
Naboso (cestování trochu jinak)	29.6.-9.7.
Poselství (cestování za hranice)	3.-8.8.
Pod hladinou (integrační zážitkový kurz)	29.7.-4.7.
Košská opera	25.8.-31.8.
Arbor Vitae (integrační zážitkový kurz)	11.-22.9.

Příloha III

Statistika integračních zážitkových kurzů občanského sdružení Užitečný život 1998 – 2006

Tabulka 2

Název akce	Rok	Počet účastníků	Muži	Ženy	Počet osob s postižením	Druhy postižení
Arbor vitae	1998	22	9	13	8	1x nevidomý, 1x vozík, 5x berle, 1x těžká DMO
Arbor vitae	1999	18			1/3	nejsou podrobnější údaje
Arbor vitae	2001	21	8	13	7	2x vozík, 1x vrozená vada bez HK, 4x lehčí poh. postižení (z toho 3x DMO)
Skutečná pohádka	2002	20	12	8	5	1x nevidomý, 4x tělesné postižení (z toho 1x těžké)
Zimní had	2002	16	6	10	4	2x berle (1xDMO, 1x rozštěp), 1x nevidomý, 1x lehčí DMO
Arbor vitae	2003	20	10	10	7	2x vozík, 1x nevidomý, 2x epilepsie+lehčí DMO, 2x DMO
Zimní had*	2003					
Arbor vitae	2004	22	9	13	5	3x vozík (2x DMO, 1x po úrazu páteře), 1x berle (DMO), 1x slabozraký
Zimní had	2004	13	4	9	4	1x vozík, 1x nevidomý, 1x berle DMO, 1x těžká DMO
Barevná zahrada	2004	15	6	9	4	1x vozík, 2x berle (DMO), 1x těžká DMO
Arbor vitae	2005	22	10	12	7	2x vozík, 1x berle, 1x lehčí DMO, 1x vada řeči, 2x nevidomý
Zimní had	2005	16	7	9	4	2x vozík, 2x nevidomý
Pod hladinou	2005	21	5	16	5	2x vozík, 1x nevidomý, 1x berle (DMO), 1x lehčí DMO
Živly	2005	11	4	7	3	1x nevidomý, 1x berle (DMO), 1x berle+slabozrakost, 1x lehčí DMO
Pod hladinou	2006	19	5	14	4	1x vozík, 1x nevidomý, 1x špatně vidící-kombinované postižení s tělesným
Rozcestí - Cesta k sobě	2006	14	6	8	4	1x vozík, 1x berličkář, 1x nevidomý, 1x špatně vidící-kombinované postižení s tělesným
Rozcestí - Cesta k lidem	2006	18	8	10	6	1x vozík, 5x nevidomý

* Kurz se pro nedostatek přihlášených účastníků nekonal

Příloha IV

„Autoškola“ – ukázka integračního programu

Fyzická zátěž	1	Čas na přípravu	1 hodina*	Čas na hru	2 hodiny
Psychická zátěž	2	Instruktorů na přípravu	1	Instruktorů na hru	dle překážek**
Počet hráčů	dle počtu**	Denní doba	den	Roční období	kromě zimy
Terén	Dům a jeho obytné prvky (schody, šikmé plochy, prahy), okolní terén (asfaltová cesta kolem domu, chodníky, trávníky)				
Materiál	Vozíky, slepecké hole, šátky na oči nebo klapky				

* Vytipování a označení klíčových míst aktivity, obrubníky, schodiště atd.

** Na každé překážce jeden „expert“ z řad tělesně postižených účastníků

*** Dle počtu vozíků a holí, které máme k dispozici

Libreto

Ve svém každodenním životě zcela běžně potkáváme tělesně postižené spoluobčany. Na ulici, v obchodech, v kinech, v parku atd. Tu a tam býváme svědky situace, kdy tělesně postižený překonává, anebo se chystá překonat nějakou očividnou překážku. V tu chvíli si nejsme zcela jisti, jestli máme pomoci či ne, ale hlavně často nevíme jak pomoci, abychom spíše nezacláněli a neubližovali než pomáhali.

Pravidla

Tělesně postižení účastníci na vozíku se stanou „experty“ – odbornými lektory, kteří seznamují ostatní účastníky s technikou jízdy. Všichni se učí jak přejíždět terénní nerovnosti, překonávat prahy, sesednout či nasednout na vozík, ale také jak pomoci ze schodů. Se slepeckou holí se účastníci snaží chodit se zavázanýma očima. Dostávají instrukce jak na to, jak řešit konkrétní situaci.

Zpětná vazba

Diskuse. Tělesně postižení účastníci jsou tázáni, jak zvládají každodenní sebeobsluhu. Moderátor pokládá otázky: „Jak se pohybujete v metru, tramvaji, autobusové MHD? Jak se pohybujete v nákupních centrech? Jaká máte největší omezení? S čím máte největší problémy? Co by Vám nejvíce pomohlo ze strany zdravých spoluobčanů?“

V další části pokládají otázky již samotní účastníci mezi sebou, moderátor jen udržuje průběh kladení otázek a odpovědí. Na závěr požádá o shrnutí a definování základních principů, které z aktivity a diskuse vplynuly. Ty zapíše na papír a vyvěsí.

Metodické poznámky

Po této aktivitě je vhodné uspořádat „jízdy“ nebo jinou aktivitu, která prověří, dovednosti, které se právě naučili. Je vhodné nabídnout zdravým účastníkům možnost strávit den na vozíku či jako nevidomí. To má ještě větší význam pro pochopení a přiblížení života jedince tělesně postiženého na vozíku nebo jedince se zrakovou vadou (nevidomí).

Příloha V

Fotografie z integračních zážitkových kurzů

Obr. 2: Ovčák a ovce

Obr. 3: Trakař

Obr. 4: AB line

Obr. 5: Sedánek

Obr. 6: Autoškola

Obr. 7: Autoškola

Obr. 8: Autoškola

Obr. 9: Autoškola

Obr. 10: Kolonie

Obr. 11: Kolonie

Obr. 12: Oko za oko

Obr. 13: Tančírna

Obr. 14: Vlakové divadlo

Obr. 15: Vlakové divadlo

Obr. 16: Nízká lana

Obr. 17: Nízká lana

Obr. 18: Nízká lana

Obr. 19: Ulička důvěry

Abstrakt

ZÁVIŠOVÁ, P. *Využití pedagogiky zážitku při integraci osob s tělesným postižením*. České Budějovice 2007. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Z. Toušek.

Klíčové pojmy:

Tělesné postižení, handicap, integrace, zážitek, zážitková pedagogika, zážitkově pedagogické aktivity, zážitkový kurz, hra, integrační zážitkový kurz.

Práce se zabývá možnostmi integrace osob s tělesným postižením prostřednictvím pedagogiky zážitku. Je rozdělena do tří tématických částí. První částí je vymezení pojmů, kde jsou charakterizovány pojmy „osoba se zdravotním postižením“, „integrace“, „zážitková pedagogika“. Druhá část se zabývá fenoménem zážitkové pedagogiky, historií, cíli a principy, spektrem zážitkově pedagogických aktivit, seznamuje s tím, co je to zážitkový kurz a zdůrazňuje důležitost hry v lidském životě. Nejdůležitější částí práce je část třetí, která se zabývá přímo využitím pedagogiky zážitku při integraci osob s postižením. Je zde představena historie a současnost integračních zážitkových kurzů jak v České republice, tak v zahraničí, charakterizována specifika integrace osob s tělesným postižením a naznačena metodika, příprava a realizace integračních zážitkových kurzů. Východiska této práce mohou být základem pro zpracování ucelené metodiky využití pedagogiky zážitky při integraci osob s tělesným postižením.

Abstract

Application of experiential pedagogy on integration of physically handicapped people.

Key terms:

A corporal defect, the handicap, an integration, an experience, an experiential pedagogy, experiential pedagogical activities, an experiential course, a game, an integrational experiential course

The Thesis deals with the possibilities of integration of disabled people with the help of experiential pedagogy. It is divided into three topics. The first part is the naming the terms such as „a disabled person“, „integration“, „experiential pedagogy“.

The second part deals with the phenomenon of experiential pedagogy, its history, aims and principles, spectrum of experiential pedagogical activities. It tells what an experiential course is and it emphasizes the importance of the game in people's lives. The essential part is the last one, which focuses on the practical use of the experiential pedagogy in integration of the disabled people. It informs us about the history and the present situation of integrational experiential courses not only in the Czech Republic but also abroad. It specifies the characteristics of disabled people and gives ideas about the methodology, preparation and realisation of integrational experiential courses. The outcome of the Thesis can be used for further compilation of methodology of experiential pedagogy of physically handicapped people.